

BORBOLA JÁNOS

A nádverők és utódaik

A ma uralkodó felfogás szerint valamikor a 4. század folyamán Nagy Constantin és fiai a városokból kiűzték a 'bálványimádókat', akik „falukra vonták magukat, honnan a latin nyelvű keresztényektől a *paganus* (falusi) nevet kapták.”¹ A szó alapját képező *pagus* fő messzebbre nyúlik vissza, jelentése már Augustus császár idejében közigazgatási egység, felosztott terület volt.

„*pagus*, í, m. **1.** járás, kerület, vidék; **2.** község falu; *transl.* községbeli, falusi, vidéki lakosság; *pagi vicique* falvak és tanyák”²

„*paganus*, mn. [*pagus*] (*költ. és újk.*)

1) megyéhez vagy vidékhez való, tartozó, falusi, falu-, *focus*. *Innen átv. ért.* nus, i, hn. A) falusi ember; B) polgári ember, *ellentét:* katona.

2) *átv. ért.* durva, míveletlen, «paraszt». ||3) *mn. fn.* pogány.”³

Nyelvészeink ehhez a latin főhöz vezetik le a *pogány* szavunkat, melynek mássalhangzós váza egyúttal alábbi dolgozatunk gerincét képezi.

Vizsgálódásunkat szótárak, etimológiai levezetések adatgyűjtésével kezdjük. Körbenézünk a „nagyvilágban”, s a teljesség igénye nélkül felsorakoztatjuk PoGÁNy szavunk mellé a vele azonos mássalhangzós vázú, és értelmű szavakat.⁴ Meglepetésünkre, ezek napjainkra „szentesített” eredete rendre a levegőben lóg! Gondolataink követéséhez egyébként szorgos elődeink adathalmaza már önmagában is elegendő, így nem kell állást foglalnunk pl. Otrókocsi Foris Ferenc gyakran meglepő értelmezéseinek helyességéről, de ugyanez vonatkozik Kresznerics Ferencz *Magyar Szótárára*, Czuczor-Fogarasi kiváló gyűjteményére

¹ Czuczor-Fogarasi 5. *A Magyar Nyelv Szótára* Kiadja és nyomtatja az „Athenaeum”, Irodalmi és Nyomdai R. Társulat (Pest, 1870), 273.

² Györkösy Alajos, *Latin-Magyar Szótár*, (Akadémiai Kiadó, 1986), 391.

³ Finaly Henrik: *A latin nyelv szótára* (Editio Digitalis, Arcanum), *paganus*.

⁴ A gyökelmélet elvetéséről, és a történeti összehasonlító nyelvészet szabályos hangváltásairól alkotott véleményünket a korábbi dolgozatunkban már részletesen ismertettük. Vö.: *Uráli tilalomfák, Ósi Gyökér XXXIV. Évfolyam 3. szám, 2006. július-szeptember.*

vagy akár a *TESZ* közismert tévelygéseire is. Tekintve, hogy a *pogány* szavunk nyelvészeink egyöntetű véleménye szerint az egyházi latinból származó szóátvétel, kicsit bővebben kutakodunk majd a latin *pagus/paganus* szó és származékaik házatáján.

Utunk során fokozottabb figyelemben részesítjük a magyar szóbokor latin betűs megjelenésének időrendi sorrendjét, sőt, vizsgálódásunkat kiterjesztjük a szóba jöhető szomszédos, ill. távoli, ősi népek szókincsére is.

Csoportosítva az így szerzett ismereteket rámutatunk a *pogány* szavunk legvalószínűbb, egyúttal sokak számára meglepő eredetére, melyet végezetül kiegészítünk az ősi, egyiptomi írás ide vonatkozó, általunk tapasztalt szövegrészleteivel.

Kíváncsian várjuk, mi az, ami valóban erre a szóátvételre utal, és mi minden szól pogány szavunk fent jelzett származtatása ellen?

Mindenek előtt ismerkedjünk meg *pogány* szavunk hirdett értelmével, és vélt eredetével.

- Kresznerics Ferencz szerint: „POGÁNY. Ethnicus, *paganus*. M.A. Az isten szánja meg a pogányt is.”⁵

Azaz a szó görög és latin megfelelőit adja.

- Czuczor-Fogarasi értelmezésében: „POGÁN, POGÁNY, (1), mn. és fn. tt. *pogány-t*, tb. ~ak; midőn főnév, ~ok. Kinek az Istenről és egélyről vagy épen semmi fogalma és ismeretei nincsenek, vagy ha vannak, hibásak, tökéletlenek, s bálványimadásban nyilatkoznak. Bibliai értelemben a régi zsidók fogalma szerint minden népek, a zsidókon kívül. Jelenleg pogány név alatt értetnek mind azon népek, kik nem keresztények, nem zsidók, vagy muhammed vallásán levők, mennyiben t. i. nem egy igaz Istent hisznek. *Se hite se oltára mint a pogánynak.* (Km.). Köznépi ért. aki nem keresztény, mind pogány. Átv. vad, kegyetlen, szivtelen, durva, kemény. E szónak a latin *paganus* ból való eredete kétségtelen. Adelung szerint a német *heide* is e körülményből értelmezendő.”⁶

- A *TESZ* véleménye is hasonló: „*pogány* 1130-40/12-13.sz.: „*Dolatores: Gedesa, Duda, Pagandi, Bodin*” (PRT=A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története.

⁵ Kresznerics Ferencz, *Magyar Szótár gyökérrenddel és deákozattal*, Második Rész, (Budán, MDCCCXXXII), 135.

⁶ Czuczor-Fogarasi 5. *op. cit.*, 273.

8: 270); 1264: „Uenit usque ad locum qui dicitur *pagan-ser*” (Oklsz = Szamota István–Zolnai Gyula: Magyar oklevél-szótár Budapest 1902-1906); 1329/1417: *Pogan* szn. (Oklsz.); 1341: *Paganwar* szn. (Oklsz.); 1526: *pogany* (Szék-K.84=Székelyudvarhelyi Kódex); 1604: *paganyc* gr. (MA. = Szenczi Molnár Albert *Cómus* a.). /.../ Latin eredetű, talán szláv közvetítéssel is; vö. lat., k., e., h. lat. *paganus* 'falusi, vidéki (ember); polgári <nem katonás-kodó> ember, durva, műveletlen; istentelen, bálványimádó, nem keresztény (ember). /.../ A latin szó a lat. *pagus* 'falu, vidék, faluközösség' származéka. A 'bálványimádó, pogány' jelentés az egyházi latinban alakult ki; alapja mind a 'falusi (ember)', mind a polgári (nem katonai) személy' egyaránt lehetett. E jelentésfejlődésre az szolgáltatott lehetőséget, hogy a kereszténység elterjedésével a nem keresztény lakosság, a kisebb, elrejtettebb falvakba húzódott vissza; másrészt pedig az, hogy a keresztények szívesen nevezték magukat „Krisztus katonái”-nak, így a 'katona': 'polgári egyén' ellentét a 'keresztény': 'nem keresztény' ellentétet is kifejezhette. A latinból a keresztény terminológia szavaként részint továbböröklődött, részint továbbkölsönzött, s számos nyelvben él; /.../ A magyar szó latin eredete elsősorban a hazai latinban való megléte, korai adatainak írásmódja, valamint jelentései alapján jöhet számításba.”⁷

Ha a fenti levezetést elfogadjuk, akkor a *pogány* szavunk az *a/á*→*o* magánhangzó cserével a *pagus/paganus* latin szóból származik, jelentése nem keresztény, nem zsidó vagy mohamedán vallású, vidéki, műveletlen, bálványimádó, nem katona ember. Jelzőként a vidékre húzódó, a keresztény tanokat elutasító emberek megkülönböztetésére használták, akik ősi vallásukat ott, az eldugott falvakban folytatták tovább. Ha jól értettük, nyelvészeink szerint a feltűnő hangtani hasonlóság alapja a keresztény terminológia elterjedése, tehát a *pogány* szavunk „egyszerűen” jelentésfejlődésen átment szóátvétel, szolgáljon bizonyosságul a tagadhatatlan jelentésbeli párhuzam a latin *pagus*, *paganus* és a magyar *pogány* szavak között.

Csak hogy a *paganus* latin szó nemcsak a *pogány* szavunkkal cseng össze, botfülűeknek sem okozhat különösebb gondot pl. a PaGaNuS → PaGoNy(oS) hangtani azonosság felismerése.

S merthogy nem valami légből kapott véletlenre hívtuk fel figyelmüket, ez újabb, nyilvánvaló hangtani párhuzam mellett bemutatjuk a két szó közötti tagadhatatlan jelentésbeli kapcsolatot is.

- Czuczor-Fogarasi szerint: „PAGONY, fn. tt. *Pogany*-t tb. ~ok, harm. szr. ~a. Túl a Dunán, fiatal erdő, mely vágás után hajt. Bérczy K. vadász-műszótára szerént általában:

⁷ *TESZ 3, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Akadémiai Kiadó, Második Kiadás (Budapest, 1967), 235.

nagyobb kiterjedésű fiatal erdő. *A pagonyban tilos a legeltetés. Epret szedni a pagonyban.* Sándor I. szerint az erdőnek azon része, mely a vadászok és hajtók között fekszik. Egyébiránt minthogy a nyulak különösen a fiatal erdőben szeretnek tartózkodni, s a vadászok leginkább ezt kerülgetik; innen ez értelmezés alapját is a fiatal erdő teszi. – Elemzésére nézve l. PAGONÁL.”⁸

- A *TESZ* változata: *pagony* 1338: 1359. *Pagun* hn. (Oklsz); 1428. *Pagon* hn. (Oklsz); J: 1. 'erdő; erdőkerület, erdődülő. 2. az erdőnek az a része, amely a vadászok és a hajtók között van. 3. 'fiatal erdő / tilalmas erdő; /.../ Bizonytalan eredetű. Talán szláv jövevényszó; /.../ Az egyeztetésnek súlyos jelentéstani nehézsége van. A szláv nyelvi megfelelők jelentései alapján a magyar szó 2. jelentését lehetne eredetibbnek tartani; ez azonban később jelentkezik és meglehetősen elszigetelt. A mai nyelvjáráásokban is az 1. és 3. jelentéshez kapcsolódó használatban él a szó. A szláv nyelvekből viszont 'vadászterület, erdő' jelentést nem tudunk kimutatni. – Etimológiailag ide tartozik a N. *pogonyics*, *pohanics* 'kisbéres' is, külön szláv nyelvi átvételként.”⁹

Tehát a *pagony* fiatal, ritkás /tilalmas/ erdő, mely – a finnugor alapokon gondolkodó nyelvészeink számára sajnos – ilyen értelemben nem származtatható a szláv nyelvből. Napjaink nyelvészei mégsem sorolják ősmagyar szavaink közé, mert az uráli *etimológiák között nem szerepel az ezzel összevethető hasonmása. Erre később még visszatérünk. Sőt, ezt a „barbár” szavunkat a hazai egyházi latinban is hiába keresnénk, így nem lehet onnan származtatott átvétel sem.

Ezért aztán a *pagony* szó származása álláspontjuk szerint úgy mond *bizonytalan*.

- Kresznerics Ferenc gyűjtésében is szerepel, viszont ennél a szónál szokásától eltérően nem jelzi a *deákozott*(latin) változatát. Gyanítjuk azért, mert szerinte nincs latin megfelelője, azaz *barbár*, *ős-magyar* szó. „PAGONY. Az erdőnek azon része, melly a vadászok, és a hajtók között vagon. S.I.”¹⁰

NB. A *pogány* szavunkkal gyakorlatilag egyidőben jelenik meg a *pagony* szavunk latin betűkkel írt első lejegyzése.

De térjünk vissza a *paganus*okhoz! Vajon milyen lehetett az a vidék, ahová az ősi hitüket megtartó kiközösítettek elhúzódtak? Magas, védelmező hegyek völgyeire, hatalmas, kiterjedt erdőségekre a

⁸ Czuczor-Fogarasi 5. *op. cit.*, 11.

⁹ *TESZ 3, op. cit.*, 58.

¹⁰ Kresznerics Ferencz II, *op. cit.*, 117. Czuczor-Fogarasi meghatározásának egyik része, de a *TESZ* felsorolásában a 2. pont alattiak is Sándor István *Toldalékos Szó-könyvéből* származnak.

mediterrán területeken tömegesen nem számíthatunk. Másrészt folyók menti fiatal, ritkás erdőszéleket, mezőket, ártereket sok helyen lehetett találni. Czuczor-Fogarasi által említett német *Heide* is erre utal.¹¹ Feltevésünk szerint oda települtek le.

Ezeket a területeket még ma is bízást ligeteknek, *pagonyoknak* nevezhetjük. Sőt! A latin *pagus/paganus* szó közvetlen magyar átvételének sokkal inkább a *pagony* szavunk fogható fel, *de facto* közvetlenebb vokális és szemantikai kapcsolat mutatható ki közöttük, mint azt a *pogány* szavunk esetében a korai egyházi latinra hivatkozva nagyjaink már lelkendezve elfogadtak.

Egyébkéntis... a *pogány* szavunk magánhangzóit felcserélve (anagramma) egy újabb változatát, a mára már eltűnt ősi *págony* szavunkat kapjuk:

„PÁGONY. Sagittarius [nyilas]. S.I.” (Sándor István)¹². Kérdés, hogy jó helyen keresgélünk-e, ha a *págony*-osokat, azaz az íjászokat, a keresztények szemszögéből nézve *pogányoknak* nevezzük?

Persze derék nyelvészeink szerint csakis a *pagus/paganus* → *pogány* megkövesedett levezetés a helyes, az úgymond kideríthetetlen eredetű *pagony* szavunk minden bizonnyal csak véletlenül cseng össze a bemutatott latin szóval. A *véletlenben* sajnos nem hiszünk, egyébiránt nem is tudományos kategória!

Feltevésünkben ez a nem katona, vidéki, durva nép építőanyagként, de védekezésül/fegyverként minden bizonnyal a kezük ügyébe eső fiatal fákat, botokat használta. Ebből kiindulva nézzünk egy kicsit körül a hasonló *P-G* vázzal rendelkező további latin szavak háza táján is:

„**pugio**, *onis*, *hn.* [pungo]

rövid szűrő fegyver, handzsár, dákos, tör (katonáé, míg sica orgyilkos, bandita fegyverét jelenti), a későbbi császárkorban a császárok, fővezérek és hadparancsnokok ilyet viseltek az élet és halál felett való hatalom jelképekül; — *átv. ért.* plumbeus pugio gyenge bizonyíték.

pugna, *ae*, *mn.* [pugnus]

1) ember ember ellen való küzdés, ütközet, verekedés, viadal, csata, harc (általán, úgy egyesek mint seregek között; *resd* ő. certamen, dimicatio, prlium): *p. equestris*, *navalis*; *res venit ad manum et p.*, ütlegre (ívás közben). Innen *átv.*

ért. szóbeli czivódásról, vitatkozás, veszekedés, szóbeli harc, minden czivódásról általán.

2) acies ütközetre felállított csatarend.

3) (*színk.*) csíny, *küln.* ravaszsággal és csellel véghez vitt csíny, megtrefálás.

4) (*költ.*) nemi közösülés.

pugno, *l.* [pugna] *k.*

1) harcol, vív (általán, *l. pugna*); *p. cum aliquo v. contra aliquem*, *pro commodis patriae*; *p. pugnam acrem*. Innen czivódásról általán, *pl. szóval*: *Stoici pp. cum Peripateticis*; *p. secum*, maga magával (saját előbbi mondásával v. tettével) ellenkezésbe jó, *pugnantia loqui*, maga magának ellenmondani.

2) valamiért harcol, vív, fárad, valamiért küzd, *p. aliquid*, valamiért, hogy valamit elérjen; *pugno ne tradar*, (*költ.*) így is *p. facere aliquid*.

pugnus, *i*, *hn.*

ököl; néha ökölcsapás; *átv. ért.* mint mérték: egy maroknyi, befogott ujjal értve; egy ököl nyi (mint ürmérték).

paganalia, *ium*, *kn.* [pagus]

a pagus ünnepe, falusi, vidéki ünnep.

paganicus, *mn.* [paganus]

1) falusi, vidéki, *feriae*; *fn. paganica*, *ae*, *mn.* (érts: pila) pelyhével töltött laptá.

||2 pogány.

paganismus, *i*, *hn.* [paganus]

pogányság.

paganitas, *atis*, *mn.* [paganus]

pogányság.

2) *átv. ért.* durva, míveletlen, «paraszt». ||3) *mn. fn.* pogány.

pagatim, *ih.* [pagus]

megyéenként, az egyes falukban.

pegma, *atis*, *mn.* [= phgma]

1) deszkából összerakott állás.

2) könyves polcz.

3) (újk.) mesterséges állás, gép a színházban v. szinkörben, mely a földről magától fölemelkedett és visszaereszkedett, és a melyen gladiatorokat vívattak.

pegmaris, *e*, *mn.* [pegma]

(újk.) pegmán álló, gladiator.

pegniarius, *arius*,

paegniarius, *mn.* [paignon]

(újk.) játékhoz való, tartozó; *küln.* *gladiatores pp.*, tréfából birkozók; *fn. hn.* harcjáték vezére.

pugillarius, *ii*, *hn.* [pugillares]

íróttábla készítő, ft.

pugillaris, *e*, *mn.* [pugillus]

ökölhöz való a mit ököllel meg lehet fogni: *fn. pugillares*, *ium*, *hn. t.* (sc. *libelli v. codicilli*) íróttábla, tárcza.¹³

1. **pugillatio**, *onis*, *nn.*

2. **pugillatio**, *onis*, *nn.*

pugillaris tova szállítása, egy neme a levélpostának, egy császári *procurator* vezetése alatt.

¹¹ *der Heide* → 1.) pogány, bivalyerős. 2.) cigány; *die Heide* → puszta, róna, hűvösebb ligetes vidék, fenyér.

¹² Kresznerics Ferencz, *op. cit.*, 123.

¹³ Ez a latin alak később az indoeurópai nyelvekben is elterjedt: Van Dale, *Etymologisch Woordenboek* (Utrecht, 1989), 708: **pug** [harde slag/kemény ütés]; ill. **pugilist** [vuistvechter/bokszoló]

1. pugillator, oris, hn. [pugillus]

1) levélhordó.

2) ügyes tolvaj, a ki az ember markából cseni el a pénzt.
pugilator.

pugillatorius, mn. [pugillus]

(Pl.) ökölhez való, follis, lapda, melyet ököllel ütöttek ki.

pugillus, i, hn. [kics. sz. pugnus]

(ősk. és újk.) egy maroknyi.

pugilor (pugillor), — l. (álszenv.) [pugil]

ököllel ví, kujaklik; átv. ért. lóról, a lábával lök, rúg.”¹⁴

Tehát a *P-G* mássalhangzókkal képzett, s a teljesség igénye nélkül bemutatott latin szavak a *hatalmi jelvény, harc, ütközet, viadal, az ököl, a szűrő fegyver, a vívásra alkalmas állványzat* értelemmel rendelkeznek. Így közvetlenül nem a menekülő lakosság hitvallásával rokoníthatók, hanem a környezetük – a pagonyok – adottságaiból eredő cselekvésekkel köthetők össze.

Figyelmes olvasóinknak már a *pagony* szavunk bemutatásakor feltűnhetett Czuczor-Fogarasi szótár megjegyzése: „Elemzésére nézve l. PAGONÁL”.

- A *pogány* szó feltételezett latin hátterének hívebb megítéléséhez vizsgáljuk meg a ma már inkább csak nyelvjárásainkban használatos *pagonál* igénket is:

„PAGONÁL, áth. m. *pagonál*-t. Balaton vidékén, Szalában és Pápa körül am. dorongol, doronggal ver, megver, lever. *Megpagonálni valakit. Pagonálni a diót.* Ez értelemről ok-szerűleg gyaníthatni, hogy törzsöke *pagona*, dorongot jelent, s rokon hozzá a szintén (bottal) verést jelentő *páhol*. Ha továbbá tekintetbe vesszük, hogy a *p* és *f* közel rokon ajakhangok (miért a finn nyelv *e* helyett is amazzal szokott élni): nem valószínű, hogy a pagony gyöke *fá*, s az egész am. *fagonya*, és jelentene különösen faágat, vagy fiatal fát, mely ághoz hasonló, s ezzel öszveköttetésben *pagony* am. fiatal erdő, mely vágás után újra kihajt; s minthogy a pagony a nagy erdőhöz képest alacson, kicsin: innen átv. Értelem-ben Pápa vidékén *pagonya ember*, am. kistermetű, törpe ember. Vagy pedig, mivel vannak *Pogony* helynevek, s a *pagonya* néhutt: *pogonya*; valamennyi rokonhangzású szó (*pagony, pagonya, pagonál*) származtatható a *bog* szótól is, amidőn *pagony* annyit volna mint *bogony*; tehát ágabogós helyet, vagyis ágabogós erdőt jelentene.”¹⁵

- Sajnálatunkra a *TESZ* szerkesztői egyszerűen nem foglalkoztak a *pagonál* szavunkkal, így ennek mai, ’tudományos’ eredeztetését sem ismerjük.

- Kresznerics Ferenc ugyan nem jelöli, de Ballagi Mór már ezt az igét is nyelvünk szókincséhez csa-

tolta.¹⁶

Tekintve, hogy nyelvjárásainkban mindmáig előfordul a *pagonall/pagunál* ige, felvesszük az ősmagyar szavaink közé.

Pagonálni tehát nem más, mint bottal/doronggal (le/meg)verni. Annál nagyobb meglepetés, hogy a latin *vívni, öklözni, küzdeni, harcolni* szavak megnevezhető közvetítő hiányában mégis mind hangtani vázukban, mind értelmükben a magyar változatokkal, nevezetesen, a *pagony*, a *pagunál* szavainkkal vethetők össze, ill. azonosíthatók.

Csoportosítsuk eddigi ismereteinket:

Az ősi hitüket megtartó kiközösítetteket a latin nyelvterületeken *paganus*-nak nevezték. Ezek az ’istentelenek’ magyarul a *pogányok* elnevezést kapták. Ugyanakkor feltevésünkben életterükként a magyar *pagony* szóval kifejezhető ritkás, fiatal erdőt, ligeteket választották, ahol a bemutatott latin változatok szerint eszközként, ill. fegyverként a természet adta fiatal fák/dorongokat használták. Ezekkel – ismét (a sajnos kihalófélben lévő) magyar szavunk értelmében – *pagonáltak*, azaz fával ütöttek/verték. A felsorolt latin és magyar szavak mindegyike a *PaG/PoG/PuG* gyökhöz vezethető vissza.

S ez csak a kezdet, hiszen ezzel beletenyel-tünk a magyar nyelv egyik legkevésbé kutatott szóbokrába. A teljesség igénye nélkül: *PaG/PoG/PaH/PuH/PaK/PoK*, de mindez akár a *B* hangos változatban is elképzelhető, így a *BoGos, BoG, BoH* stb. változatok is ide tartoznak.

Elsőnek ismerkedjünk meg a ’h’ hangos *PaH/PuH* változatokkal.

Kezdjük a *páhol* igénkel:

„PÁH, gyök *páhó, páhog* és *páhol* szókban. Részint hangutánzóknak látszik az ütéstől, ide-oda hányástól, pufolástól; az első szó is raktárfélét jelentvén, melyben a tárgyak ki-s berakosgattatnak; ’páhog’ szóban pedig az erős lihegés- v. pihegéstől, illetőleg szájtatástól, midőn rokon hozzá: *bá, bám.*” Illetve: „PÁHOL, (pá-h-ol) áth. m. *páhol*-t. Bottal, doronggal, darab fával ver valakit. V. ö. PAGONÁL.”¹⁷

„PÁHÓ, (páh-ó) fn. tt. *páhó*-t. Deszkákból öszveállított pajtaféle épület, melyet rakhelyül használnak; néhutt am. Magtár, csűr. Finnül: *piha*. (Fábián István). Magyar eredetére

¹⁴Dr Finály Henrik, *A latin nyelv szótára*, Budapest, Franklin Társulat, 1884.

¹⁵Czuczor-Fogarasi 5. *op. cit.*, 11.

¹⁶ Ballagi Mór, *A Magyar Nyelv Teljes Szótára*, Második Rész (Pest, MDCCCLXXIII), 402. oldalán (eredeti kiadója Heckenast Gusztáv, a rendelkezésünkre álló reprint a Nap Kiadó Bt., 1998 gondozásában jelent meg).

¹⁷ Czuczor-Fogarasi 5, *op. cit.*, 11.

nézve l. PÁH gyököt; vagy talán alapul azt is vehetjük, hogy fából levén építve, e szerint *páhol*-lal együtt *pagony* szóval volna gyökrokonságban. Akik minden lehető idegen szóból származtatnak, azok e szót is az ácsoknak faragóhelyét, deszkabódéját jelentő német *Bauhof*-ból magyarazzák.¹⁸

„*páhol* 1758/1770. J.: 1. üt, ver 2. ütögetéssel puhít. /.../ Hangutánzó eredetű szócsalád. Hangalakja eredetileg a tompa, nagy felületű ütés zaját jelenítette meg. A szócsalád összefügg a *pohos*, *puha* stb. szavakkal. Az eredeti jelentését a *páhol* és a *páhog* jelentése képviseli. A régiségben meglevő *Páh*, mai *Páhok* helynevek talán szintén ide tartoznak, amennyiben egy köznévként ki nem mutatható névszó rejlik bennük, mely a hajdani tímármesterség egyik, a bőr puhítására vonatkozó műszava lehetett.”¹⁹

Tájszavaink is a bottal verésről tanúskodnak:

„*páhol*¹ ige 1. ts *páhú*’ (Berhida 1183:84) 2. ts *páholja* (Kkság 2142: 177): <szénakazal rakásakor kazlat> ütögetve rendezget, igazgat 3. tn *páholt* (K.-Sárrét 2110:20; Mkság, K.-sárrét, N.-Sárrét 2111:59,249): <szél> erősen fúj, csapkod. *Páholt az északi szél, suttymban a kitarti legény is összerántotta magán a szűr elejét.*

páholyog tn ige *páhojog* (T.dob 1395:45): <szél> fújdogál, lengedez.

páholyos mn *páholossan* (Balogunyom 378: 19): tágas kényelmes. *Óvitt istállója van, de a lova mégis páholossan van benne (elhelyezve).*”²⁰

„**PUHOL**: 1 püföl. 2. puhít. 3. porol (Mátra vid.)

PUHONGÓS: puha, puffadós (Gömör)

PUHOS: korhadt (Komárom)

[**PUHINGÁL**] még-puhingál: megver, eldönget (Békés m.)

PUHÉGYÉL: (puhegyel) ütlegel (Bihar m. Pocsaj)

PUHA: dologkerülő. *Puha embér* (Kiskunhalas)

POGONYICS (Alsó-Fehér m.): kishéres

[**POGONYÍT**] **lő-pogonyít**: legyaláz, becsületében gázol (Csanád m.)

össze-pogonyít (Csanád)

POHÁJ: liszt (Dráva mell. Szatmár, *pahaj* Eszék, *pohaj* Dráva mellék)

[A cséphadaró segítségével verték ki kezdetben a kalászból a szemet]

PAGONÁL: ver, dorongol (Balaton melléke, Pápa vid., Zala m.)

össze-pagonyál: összever

(Veszprém m. Szentgál .m)

PAGONYA: kicsinszerű, törpe (Pápa vid.)

PÁHOG l. piheg, liheg. Lelkendezik (Szatmár m., Szabolcs, Bodrogek)

PIGE, BIGE: mind a két végén meghegyezett fáska, melyet a játszó gyerekek ütőfával föl- és elütnek. (Nagy-Kúnság, Debrecen, Abaúj m. Szikszó, *büge* Palócság, *pige* Hont m., Ipolyság, Hegy-alja, *pigre* Ugocsa, *pike* Alföld, *püge* Kún-Halás)²¹

¹⁸ Czuczor-Fogarasi 5, *op. cit.*, 12.

¹⁹ *TESZ* 3, *op. cit.*, 59.

²⁰ *Új Magyar Tájszótár* N-S, Akadémiai Kiadó (Budapest, 2002), 325-326.

„**Pagát** 1791. J: Az egyes számú kártya a tarokban.[A legkisebb ütőlap]

Páka 1661. J.: 'káka, nád, gyékény virága, buzogánya.”²²

Tehát elképesztő füzér sorakozik a *PaG* – *PaH* tövek után. Nagyjaink nyomdokán haladva erősen kérdéses, hogy mindennek a jelentésváltozáson átment *pagus/paganus* latin szó átvétele lenne a kizárólagos eredete! A *TESZ* többi magyarázata, úgymint „bizonytalan eredetű, eredete ismeretlen, hangutánzó” kitételek akár említésre sem méltóak. Tudós nyelvészeink szerint a hön óhajtott szláv tő nem mutatható ki a fiatal erdő, vadászterület értelemmel, mi több, a fent bemutatottak szerint a *pangálni/páholni* igénket sem 'kölcsonóztük' sehonnan sem.

De akkor honnan került a magyarba a *P-G/P-H* mássalhangzós vázú bemutatott szócsalád, ill. honnan került a latinba a fentebb bemutatott hasonló vázú és jelentésű szócsokor?

- Az ógörög/koine vonalat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy sem Plato, sem Sophocles, de Herodotus szókincsben sem szerepelt ez a szó/gyök. Akkortájt a *pogány* értelemmel még az *ἔθνος* → *nép, tömeg, csapat, banda* értelmű szót használták.²³ Később – valószínűleg a latin szó hatásaként – azért itt is megjelent a pogányságot jelentő *P-G* gyök, lám az újjörögben a *παγανισμός* → *pogány* jelentéssel, ill. mint jelző a *παγανιστικός* már közszóként szerepel.

- A héberben sincs hasonmása, ott viszont a már ismert, s ma is használatos *גוי* *goj* szó jelzi a más vallású *népeket*, azaz számukra a pogányokat.

- Sőt, az átvevő nyelvek hiányában várható volt, hogy a bemutatott *P-G* váz nem is keletről, az ősi Mezopotámiából ered, hiszen a *PAG* gyök ott sem *ligetet/üt-nit/harcolnit* jelentett, hanem elsősorban *madarakat*.²⁴

Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a **pogány** szavunk nem a *héber* – *ógörög* – *latin* – *szláv*

²¹ Szinyei József, *Magyar Tájszótár* (Nap Kiadó 2003), 1625, 1707, 1708, 1749, 1790, 1791.

²² *TESZ* 3, *op. cit.*, 58, 62.

²³ Mint láthattuk, Kresznerics Ferenc is a görög *ethnics* szónál kötött ki.

²⁴ Labat Rene, *Manuel d'Epigraphie Akkadienne* (Paris, 1995), 78: „*pag MUŠEN* -determinatif suivant les noms -d'oiseaux. Egyébként nem tudjuk a *madár* → *pag* – *hu*, mint *felsőbbrendű lények/népcsoport* megjelölését sem kizárni.

vonalon került nyelvünkbe.

A *pogány* szavunk eredetének kutatásakor külön figyelmet érdemel Otrókoci Foris Ferenc *Origines Hungaricæ* kétkötetes munkája. Feltűnő, hogy a gályarabságot megjárt protestáns lelkész hollandiai Franeken-ben kiadott könyvében magyarul egyetlen szót sem ejt a pogányokról! Pedig számos szófejtése között tiszta latinsággal több helyen is ír a *P-G* váz latin megfelelőiről:

„nempe, nos habere verbum etiam *Harczol*, (sive *Hartzol*), h.e. pugnat; unde, *Harczoló*. Pugnax.”²⁵

Vagy... „unde ortum est compositum, *Csetè-patè*, (seu *Chate + -Patè*), h.e. *pugnax contentio*:...”²⁶

„Trissum respondet nomini Tris, quo hodie Pagus quidam vocatur in Comitatu Gömöriensi:...”²⁷

„Illud ergo nomen Dei Ignis, h.e. *Isten*, nostri cum é Paganismo Christianæ Ecclesiæ sunt aggregati, retinuerunt in sua lingua,...”²⁸

Sőt! A *paganus* latin szó értelmét magyar fordításában közvetlenül a *falusí*, és nem a *pogány* szavunkkal magyarázza:

„Quod est ferè ipsissimum Hebræum, פָּרָז, (*Perazi*). *Villicus*, seu *Paganus*, *Falusí* Hungaricè.”²⁹

S mindez több mint elgondolkodtató! Otrókoci Főris Ferenc, korának egyik kiemelkedő hittudósa, Európa-szerte elismert bölcsészeti és jogi doktor, s az első magyar összehasonlító nyelvészeti iskola megalapítója, az 1600-as évek második felében írt, a magyarok, és nyelvük eredetéről szóló

²⁵ Otrókoci Foris Ferenc *Origines Hungaricæ Franequeræ Pars Secunda* (apud L. Strik, MDCXCIII), 79. Fordításunkban: 'Aztán van még az igénk *Harczol* (vagy *Hartzol*), → pugnat; amiből *Harczoló* Pugnax [harcias].'

²⁶ Otrókoci, *op. cit.*, P.S., 291. Fordításunkban: 'amiből született az összetétel *Csete-patè* (vagy *Chate + -Patè*) → pugnax (harcias) mérközés...'

²⁷ Otrókoci, *op. cit.*, P.S., 118-119. Fordításunkban: 'Trissum azonosítható Tris névvel, ami manapság egy bizonyos megnevezésű járás a ...'

²⁸ Otrókoci, *op. cit.*, Pars Prima, 291. Fordításunkban: 'Csúfolja tehát Dei Ignis nevét, → *Isten*, a mienkhez [itt kifejezetten] a Vidéki Keresztény Egyházakból csatlakozott, megmaradva a saját nyelvében...' Czuczor-Fogarasi 6, *op. cit.*, Véraldomás, 929. szerint: „Ily áldomás volt az, melyet Anonymus C. 5. följegyzett: „More „paganismo fuis propriis sanguinibus in unum vas, „ratum fecerunt juramentum.“ (Pogányszokás szerint saját véreiket egy edénybe ontván, megszentésük az esküt.). Anonymus-szal kapcsolatban felmerülő kételyeket ez az idézet is erősíti. Ki tudja pontosan, mikor is élt Anonymus?

²⁹ Otrókoci, *op. cit.*, P.P. 296. Fordításunkban: 'Ézért van gyakran a legnyomatékosabban héberül majoros gazda, vagy a *Paganus* → *Falusí* magyarul.'

összefoglaló munkájában a *paganus* → *pogány* összefüggést még nem ismerte! Természetesen ez az ún. negatív bizonyítás, mint mindig, most is gyenge lábakon áll, ám számunkra egyszerűen érthetetlen, hogy számos levezetése között a magyar *P-G/P-H* vázú szóbokorból egyetlen példa sem szerepel. Vajon mi lehet ennek az oka? Nem találkoztunk nála a *pogány*, a *pagony*, vagy a *puha*, *püföl*, *páhol* stb. szavainkkal sem, pedig mint az a *TESZ* felsorolásából bizonyára már önöknek is feltűnt, egészen biztosan 1329 óta („holtbiztosan” a *Székelyudvarhelyi Kódex*-ben, ill. a *Magyar oklevél-szótár*-ban) a *pogány-pagony* szavunk latin betűs változata rendszeresen nyomon követhető! Mindkét magyar szavunkat egyszerűen ismernie kellett! Miért nem tért ki ezekre is a *pagus/paganus* méltatásakor?

Több lehetséges válasz között az egyik legvalószínűbb: az ő idejében még nem létezett ez a sokat hirdetett azonosítás a *paganus* és a *pogány* szavunk között. Ez majd csak jó százharminc évvel később (az 1800-as évek elején) Kresznerics Ferencnél jelenik meg először, ekkortól bizonyítható a félreérthetetlen *paganus* → *pogány* „átvétel”!

Tanulmányunkban kiemelt helyet érdemel Körösi Csoma Sándor vélekedése. A *pogány* = *pagan* szó viszonyáról alkotott meggyőző, de bizonyára sokaknak meglepő gondolatait csak kevesen ismerik. Széchenyi István szavaival élve: „az egész világnak a keleti nyelvtudomány alapító nagysága”³⁰, a magyar nép eredetét kutató nagyjaink egyik vezéralakja, a szanszkrit nyelv tanulmányozása során a következő megállapításra jutott:

„ – A legfelsőbb lénynek vagyis képviselőjének = Buddhának neve sanskrit nyelven *Bhagvan* és *Tathagata*; az *el-sőnek* jelentése «győzedelmes», a másodiknak «egyenes úton járó» azaz igazságos. Ez a két elnevezés nagyon megerősíti a buddhizmus és azon sanskrit szavak felőli véleményt, amelyek t.i. az európai nyelvekben előfordulnak. Illetve azon körülményből, hogy a buddhisták gyakran használják a «Bhagvan» szót én úgy vélekedem, hogy a túlbuzgó keresztények, megvetőleg, a «*Pagan*» *pogány* szót illesztették reájok. A mi pedig a «*Tathagata*» elnevezést illeti, az megerősíti a föllebb említett «*Geta*» szónak valódi értelmét, tudniillik «járó» az egyenes úton.”³¹

³⁰ Részlet az MTA emléktáblájáról, Körösi Csoma Sándor dardzsilingi síroszlopának jobb oldaláról.

³¹ Dr. Duka Tivadar, *Körösi Csoma Sándor Dolgozatai* (Budapest, 1885), *Körösi Csoma Sándor életrajza* a 35. pont alatt, 51. oldal.

„40. Valamint az európai keresztények alkották *Bhágvánból* a «pagán» = pogány szót: azon módon cselekedtek az ázsiaiak is, mintegy megvetőleg használván azt a buddhisták irányában a mohamedánok, a kik a hindut és a buddhistát ma is «budd-paraszt» nevezettel illetik. Ezen szó e perzsa szóból származik: peristhán, parasztidan = imádni, – budd-paraszt = Buddhát imádó, – magában véve ez nem gyalázó nevezet, de a mohamedánok annak akarják tekinteni, értvén alatta «bálványimádót». ³² Körösi Csoma Sándor, Kelt, Sabbathu, 1825 május 5-én.

Buddha → szanszkrit nyelven *Bhagvan* tehát a *győzedelmest* jelenti. Mint azt Otrókocsinál is láttuk, a *harc*-ot, a *küzdelmet* jelentető a *P-G* gyök a szanszkritban a *BhaG*-van→(minden küzdelemben) *győzedelmes* szó vázát képezi. Körösi Csoma Sándor szerint a szóátvétel eredeti iránya a *Bhagvan*→*pagan*=*pogány* volt. Érdeemes megismételni: „az európai keresztények alkották *Bhágvánból* a «pagán» = pogány szót!” Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a szó származása Buddha másik jelzője «Tathagata» alapján a *Geta* → *szkíta* gyökerekhez vezethető vissza. Figyeljünk a keltezésre is: a naptár szerint 1825 május 5. volt.

Akkor hát a *P-G/P-H* szóbokor, s közötté (minden bizonnal) a *pogány* szavunk is ősi, magyar örökségünk? Vajon miért nem ismerik ezt a *TESZ* szerkesztői? Utánanéztünk! Nyelvünk 150 éves 'finnugor hódoltsága' eredményeként a másfél évszázaddal ezelőtt gyűjtött, összesen 34 vogul és osztják dialektus szókinccse manapság a halandók számára is elérhető lett. Közöttük hasonló vázú, és jelentésű szó nem található. ³³

A fentiek mérlegelése után ismételtén megkérdezzük: elfogadható-e továbbra is a latinból történt átvétel kizárólagos feltételezése? Létezik-e más magyarázat a felvázolt teljes magyar szófűzér kialakulására, hiszen a *pagus*-ból történt átvétel nemcsak kérdéses, hanem nyelvünk kialakulását

³² Dr. Duka Tivadar, *op. cit.*, 53-54. oldal.

³³ Hasonló jelentésű *P-G/H/K* vázú ige keresése az ún. ugor nyelvtestvéreinknél 'természetesen' nem hozhatott eredményt, hiszen nyelvészeink szerint az ugor kori *p* hangunk (tisztelet a kivételnek) már régen *f* hanggá spirantizálódott volna.

TESZ 4, *op. cit.*, 148:

Vogul: *ixt*- Unter-Konda-Dialekt és Pelymka-D. → *üt*;
ikt- Sosva-Dialekt → *üt*.

Osztják: *õə'tä* Wach- Dialekt → *üt*; *ięuəttä* Ober Demjanka-D → *üt*.

Ez a néhány nyelvjárási változat csak a magyar *ütni* szóval vethető össze, köztük pedig egyikben sem szerepel a *p* és a *g* hang.

tekintve nagyon későinek számít.

Természetesen létezik, s nem is akármilyen!

Ha abból indulunk ki, hogy a magyarba más úton került, illetve mindig is oda tartozott a *P-G/P-H* töre épített *pagony* – *pogány* – *paganol* – *pangál* – *páhol* – *puhos* – *puha* stb. szóbokor, akkor még mindig válaszra vár, hogy hogyan került a latinba, ill. az újjörögbe a hasonló értelmű és vázú társa, a *paganus* ill. a *παγανισμός*? Körösi Csoma Sándort olvasva kézenfekvő lenne az a feltevés, hogy az átvétel fordított irányú volt, azaz az (ős)magyarból került a latinba! Csakhát népünk hivatalos származtatása szerint a kultúrált görög/latin világ összeomlásakor makogó eleink még valahol a pusztákat rótták.

Nos, azoknak, akiknek már a csupasz gondolatára is 'feláll a szőr a hátán' elmondhatjuk, hogy a további etimológiai kutatás nem a szteppére, hanem közvetlenül délre, az óegyiptomi alapokhoz vezet. Sőt! Azokat az ősi hieroglifákat az (ős)magyar alapnyelv segítségével lehet, s éppen ezért kell is olvasni. Ebben a tanulmányunkban nem célunk ez utóbbi állítás bizonyítását újból napirendre tűzni, helyette a *pog-ány/pag-ony* szavunk, s vélt alapját képező latin *pag-us/pag-anus* szó – hieroglifával írt – vázát/gyökét tesszük nagytónk alá.

* * *

A kérdéses hieroglifát a szakirodalom Gardiner nyomán F₂₂-es jeleként rangsorolta, s mint ideogramma hangértékét szerintük *phwy*-val kell azonosítanunk. Jelentése *hátsó fertály*, valaminek a *feneké*. ³⁴ Mint fonéma, ugyanezzel a jelentéssel újfent a *ph* hangértéket kapcsolták hozzá. A szövegekben gyakran másik hieroglifa társaságában látható: , ahol hangértéke nem kis meglepetésünkre továbbra is csak a *ph*. A szakirodalom vélekedése szerint ekkor a jelentése azért némileg megváltozott, s az *elérni*, *végződni*, *megtámadni*, *meghódítani* stb. 'cselekvő' értelemmel bír. A   jeleket vizsgálva – hiszik vagy nem – a teljes hieroglifás csoport transliterációja immár

³⁴ A botozás Egyiptomban a szokásos büntetések közé tartozott.

negyedszer is csak a *ph*, sőt, ismét a *fenék, valaminek a vége, és hátvéd* jelentéssel rendelkezne. Ezen utóbbi hieroglifák a *Papyrus Leningrad 1115*, hieratikus jelekkel írt szövegének transzkribációs átírásából származnak.

Érdeemes tehát ezt a jelet jobban körüljárni.

Lám, már Budge is felismerte a hieroglifa *peh* hangértékét, A *List of Hieroglyphic Characters* VI. *Parts of Animals* 44 -es jeleként: *Phonetic*

Value = peh -ként határozta meg.³⁵

Gardiner minderről bővebben nyilatkozott:

„F₂₂ hind-quarters of lion or leopard. Ideo. In „*phwy* 'hind-quarters', 'end'; hence phon. or phon.det. *ph*, exx. var. *ph* 'reach'.”³⁶

Gyakorlatilag mindkét egyiptológus a nevezett jel hangértékét a hieroglifákból származtatja: *p + h*. A közé került 'e' hangzó csak modern korunk nemzetközi megállapodásának terméke: *peh* (a magánhangzók eredeti hangértékét senki sem ismeri).

Mindkét jel archaikus hangértékével már korábban találkoztunk, a hieroglifa 'p' értékét ott rendre 'b'-nek olvastuk, bár a kép látványa a *PaD/PaDozat* jelentést takarja. A 'h' hangértéke is erősen a 'g'-be hajlik, lám a kép látványa valóban a jelzett kanóc, azaz az *éGő* jelentésével azonosítható. Így a hieroglifa fonetikai váza számunkra a P-G / P-H hangokból áll.

Minderről a *Csillagszoba, Mássalhangzók, betűk* címszó alatt az V. fejezetben bővebben is megemlékeztünk.³⁷

Ezek után nézzük meg, hogyan hangzósították a *Papyrus Leningrad 1115*, ill. közismertebb nevén a *Hajótörött történeté*-ben ezt a jelet.

Az uralkodó felfogás szerint az *elérni* ige jelentésváltozataival találkozunk: 'Lásd, *elértük* otthonunkat; /.../ a legénység épségben *megérkezett*; /.../

³⁵ Sir E. A. Wallis Budge, *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary*, Vol.I, Dover Publications, (London 1920; New York, 1987), cxiii.

³⁶ Sir Alan H. Gardiner, *Egyptian Grammar*, Third Edition (Oxford, 1994), 464.

³⁷ Borbola, *Csillagszoba, Írástörténeti Kutató Intézet* (Budapest 2004), 45-71. oldalakon.

elértük Wawat *végét*.' Ez utóbbi esetben nemcsak az *elérni* igét jelenti, hanem a második alkalommal a *végét* főnévként is szerepel.

Sajnos a fenti olvasatok nem fedik a valóságot. Alábbi példáinkban az eredetileg hieratikus oszlop, majd sorírást áttettük (*transcribere*) a jobban szerkeszthető hieroglifás írássá.

Íme az általunk javított változatok:

16-18 19-20 21 22 23-24 25 26-27 28-29

ibk, hky-^c. mk ph n n

*szv-k kx-^c * m ^ck pg n-*iw* n-k*

SZÍVeK aKaRaT-aDoM M-AD-K PaG-oN-JU-N-aK

szívek akaratát adom. Parancsolom: pagonoljanak

113 - 115 116-117 118 119 120 121-122 123 124 - 127

nhw n mš^c . n, ph. n n

*nh w ngs n mš^c - i - k - n-k pg - n-*iw* - n-k*

Nem HázáBóL * Me-SSZ-I - K - Ne-K PaG-oN JU-Na-K

* NáDaSoN

(üzenem) a nem házából a nádason a messzieknek, hogy pagonoljanak.

128 129 130 131 132 133-134 135-136 137 138- 141

phwy W^cwš t sn. nn.

pg w -y- W-k tkršt z n szn iw n n k

PaG-U -nY OLT oK úTKeReST ZúZoN SzáN JÖNNeK

Pagonyoltok út(üt)-keresztet a zúzón, a szánok jönnek

1665-1667 1668 1669 1670 1671 1672 1673 1674 1675-1677 1678 1679 1680

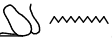

ph. nk wí. mk ngr. rā. nf

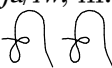
pg-pg n k w i m ^c k ngr i ^c n f

PáG PáG Na K Ó ÉN M aD oK NaGyúR éLő aD Nem Fia

Páhognak óneki.

Megparancsolom: élő nagyúr adja a nem fiát

Tehát a közvetlen olvasat *pagon* , és *paguny* , a többi jel a műveltetést = .

ja/iw, ill. az ige ragozását jelenti: | | | *nak*, és az *olt-ok* jeleket írja. Ez utóbbi két hieroglifával aztán végképp nem tudtak mit kezdeni, így született meg kényszerűségből a helységnévvvel végzett azonosítása: Vava. Az olvasatunkban szereplő *pagon(o)l* *janak* műveltető ige leírásakor a könnyebb érthetőség kedvéért mai nyelvünk kiejtését követtük, s az (*o*) toldalékot illesztettük a szó középebe: *pagonOLjanak*. A papiruszon csak a *pagonjanak* áll.

Megismételjük: a jel és toldalékai, a *PaH/PaG* gyököt, és a *páhol/pagon/paguny* olvasatot adják, jelentése ütni, verni, törni stb.

Vajon kit/mit kellett a Deltában ütni-verní? És persze mindezt miért?

A történet a későbbiekben erre is kitér, lám a nádasban kör alakú tisztásokot készítettek, melynek a közepére oltárokat emeltek... és ott véres áldozatokat mutattak be.³⁸

A Nílus Deltájában tehát több ezer évvel ezelőtt a *nádat/náddal* már *pagonáltak*.³⁹

Mindez pedig nem lázalom, kórosan burjánzó fantázia terméke, hiszen nyelvünk ezt az ősi tevékenységet mindmáig híven megőrizte.

Egyszerűen ma is használjuk ezt az igét, igaz, kissé összevontabb alakban. Csakhogy ma már sejtelmünk sincs eredetéről:

A *nádas pagolása* helyett manapság *ná(da)s-pa(n)golunk* = *náspángolunk*.

TESZ II, 1000.: „*náspángol* 1315: „úgy *elnáspángolt* volna (Katona J.: Rózsa 141: NSz.). J: (pálcával, vesszővel) *elpáhol*, alaposan *megver*. /.../ **Ismeretlen eredetű szócsalád.** Alaktani változatai között más gyakorító képzős formák is ismereteseek; vö. pl 1874: „*mégnáspigál*: *megver*”. A *nás-*

³⁸ Bővebben szólunk erről a *Csillagszoba, Csaba nyomában* című fejezetben. 372-es oldal.

³⁹ A *Papyrus Leningrad, 1115*, tekercs magyar nyelvű olvasatának feldolgozása előkészület alatt áll.

págol és *páhol* keveredéséből keletkezett *náspáhol* mellett van népetimológias *nádpáhol* változata is (1867: CzF. *náspál* a.), a verésben alkalmazott eszköz nevének bejátszásával.”

S végezetül felhívjuk figyelmüket a *Sidste Nadver/es* dán liturgikus szóhasználatra. Az Újszövetségből közismert *Utolsó vacsorát*, illetve Jézus testét és vérének jelenti.⁴⁰ Tekintve, hogy ezt az adatrendszert még nem jártuk teljesen körbe, más szóval a dán archaikus liturgiában szereplő, számukra idegen szó – *nadver/nadveres* – származása további, alaposabb kutatásra szorul, ma még korainak tartjuk mélyenszántó következtetések levonását.

„Bland R:s öfriga arbeten må nämnas Om det höjercvrdige *Herrens nadveres sacramente*.”⁴¹

Gondolatébresztésül Lukács Evangéliomából idézünk: „22.19 És minekután a kenyeret vette, hálákat adván megszégé, és adá nekik, mondván: Ez az én testem, mely ti értetek adatik: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. 22.20 Hasonlóképen a pohárt is, minek utána vacsorált, ezt mondván: E pohár amaz új szövetség az én véremben, mely ti értetek kiontatik.”⁴²

De mi köze lehet mindehhez a dánok liturgikus szövegeiben szereplő *nadver/nadveres* nyelvükben egyébként nem létező szónak?

Idézet Máté Evangéliomából: „27.27 Akkor a helytartó vitézei elvívék Jézust az őrházba, és oda gyűjték hozzá az egész csapatot. 28. És levetkőztetvén őt bíbor palástot adának rá. 29. És tövisből fonott koronát tőnek a fejére, és nádszálat a jobb kezébe; és térdet hajtvá előtte, csúfolják vala őt, mondván: Üdvöz légy zsidóknak király! 30. És mikor megköpdösék őt, elvívék a nádszálat, és a fejéhez verdesik vala.”⁴³

* * *

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk célja a fenti levezetésen keresztül nyelvünk, múltunk, ősi hitvilágunk alaposabb

⁴⁰ Katolsk Minileksikon, *Sidste Nadver 'Herrens Nadver'*. Ahol az Újszövetségi további hivatkozások is megtalálhatók.

⁴¹ Nordisk familjebok / Uggleupplagan. 22. Possession - Retzia / 1451-1452

⁴² *Szent Biblia* Károli Gáspár fordításában, *Lukács Evangélioma* 22. 19-20. (Budapest, 1939), 91.

⁴³ *Szent Biblia* Károli Gáspár fordításában, *Máté Evangélioma* 27. 27-30. 36. oldal.

megismerése, egyúttal az ősi egyiptomi és a mai magyar nyelv közötti szoros összefüggések bemutatása volt.

Kiindulásként a *pogány* szavunk jelentését és eredetét tettük nagytitkunk alá. A latin *paganus*-szal vont nyilvánvaló kapcsolata mellett a magyarban, de a latinban is jelenlévő számos hangtani és jelentésbeli változatát mutattuk be. Kiderült, hogy a *P-G/P-H* szóbokor származása tudós nyelvészeink szerint bizonytalan, ismeretlen eredetű, ill. hangutánzó alpra vezethető vissza.

Megállapíthattuk, hogy a magyar szóbokor kialakulását nem lehet az ún. egyházi latinon keresztül nyelvünkbe került *pogány* szóra alapozni. A *paganus* – mint láttuk, eredetileg vidéki értelmű latin szó – egyébként is jelentésváltozás nélkül nem a magyar *pogány*, hanem közvetlenül a *pagony* szóval vethető össze.

További vizsgálódásunkból kiderült, hogy sem az ógörög, sem a héber nyelv nem használta *pogány* értelemben a *P-G/P-H* mássalhangzós vázat. Sőt, a finnugor elmélet nagyságai által – az alig 150 éves gyűjtésből származó ugor dialektusok ún. visszavetítésével – összehordott *ősetimológiák között, de a mostani ugor szilánknyelvekben sem szerepel a *P-G/H/K* váz → *ütni/harcolni* jelentéssel.

Ezek után nyilvánvalóvá vált, hogy a *P-G/P-H* töre épített *pagony* – *pogány* – *paganol* – *pangál* – *páhol* – *puhos* – *puha* stb. szóbokor nem a *héber-görög-latin-szláv* közvetítéssel került nyelvünkbe, de nincs az uráli/finnugor nyelvekkel sem kapcsolata. Viszont tagadhatatlan tény, hogy mind a magyar nyelvet, mind a latint hasonló hangalakú és jelentésű kiterjedt szócsalád gazdagítja!

A feltett kérdésekre dolgozatunk második felében válaszolva bemutattuk, hogy a *P-G/P-H* mássalhangzós vázú szóbokor töveit az ősi Nílus partján viszont rendre megtaláljuk. Hieroglifás/hieratikus írásmódját, de hangalakjait is mai modern nyelvünkhöz hasonlóan ott már több ezer évvel ezelőtt szélteben-hosszában használták, azaz írták és beszéltek. Ezt őrizte meg édes anyanyelvünk mind a közhasználatú szókincsében, mind a kevésbé ismert nyelvjárásaiban. Ez az oka egyúttal annak a kudarcnak is, melyet a történeti összehasonlító nyelvtudomány finnugor elméletet hirdető nyelvészei a jelzett szavak uráli/finnugor egyeztetési kísérletei során kénytelenek voltak el-

ismerni.

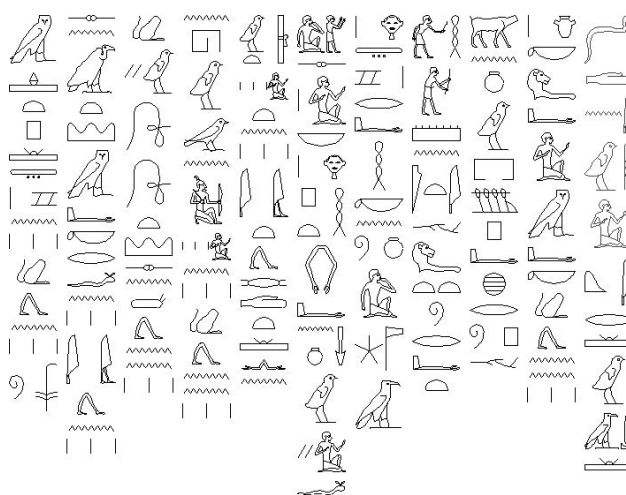
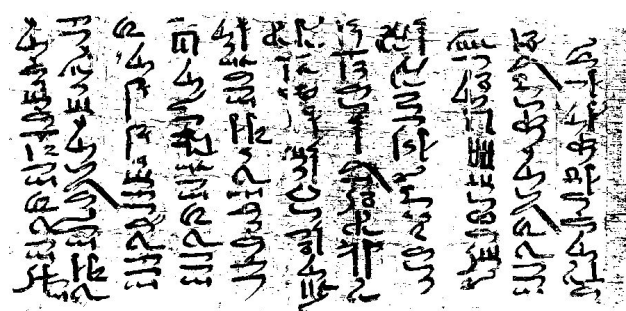
A *pogány* szavunkat az egész *P-G*, *P-H* gyökrendszerre épülő szóbokorral együtt ősi, Nílusparti örökségünknek tekintjük, ahonnan – a feltehető szemantikai és hangtani egyezéseket mutató szócsoporthoz alapján – minden bizonnyal a latin nyelv is közvetlenül táplálkozott.

További következtetések helyett csak egy gondolatot szeretnénk kiemelni:

nyelvünk tanúsága szerint mi magyarok vagyunk az áldozatokat bemutató ősi nádverők ma pogánynak nevezett utódai.

2007. 03. 26.

P.S. A fenti dolgozattal kapcsolatos építő gondolatokat az antantenusz@yahoo.com vitafórumon örömmel fogadjuk.

Papyrus Leningrad III5. (Internet)

Az eredeti hieratikus jelek a fenti képen és ezek kiegészített változata az alsó képen.

(Szerk.)

Bradák Károly

A MAGYAR KORONA HÁTSÓ ORMÁNAK PROBLEMATIKÁJA

„Mi igyekeztünk a tényeket mindvégig tényekként kezelni, a hipotéziseket hipotézisekként. Nagyon örülnénk, ha biztosak lehetnénk benne, hogy az Olvasó is így fog eljárni.”

(Pap Gábor: Gyorsjelentés a Korona-kutatás állásáról. Miskolc, 1987.)

Könyveket, tanulmányokat, rajzokat és fényképeket vizsgálgatva követjük végig az alábbiakban a magyar korona hátsó ormának történetét. Írásunk három részből áll. Először a hátulsó orom ma látható képeinek leírásával és sérüléseinek számbavételével foglalkozunk; másodsor az Izabella királyné által 1551-ben levett kereszt problémájával; harmadszor pedig Révay Pétertől napjainkig kísérjük végig a témával kapcsolatos fontosabb megnyilatkozásokat.

1. kép: Kovács-Lovag 1980. 36. o. nyomán

I. Mit látunk ma?

Rendezzük sorba észrevételeinket!

- A hátsó orom foglalatára előtt Dukász Mihály képe látható.
- A Dukász-lemeznek nincs foglalat.
- A lemez szemmel láthatóan nagyobb az orom foglalatánál.
- A lemezt méretkülönbsége miatt nem lehet a mögötte lévő foglalatba befoglalni.

- A lemez felerősítését a fenti ok miatt szegeccseléssel végezték.
- A két szegecsfej takar egy-egy betűt.
- A két szegecs áthalad a Dukász-lemezen, az orom hátlapján és a keresztpánton.
- Az ormon levő foglalat lemezszalagja egyenes, és ehhez támaszkodik a szegeccselélt Dukász-lemez.
- A Dukász-dicsfény mentén a lemez készítésével egyidejűleg készült és peremezett [!] két lyukat láthatunk.
- A fent említett két lyukon keresztül kifúrták az orom hátlapját, a Tamás-lemezt és a mögötte lévő pántot.
- A szembenézeti bal oldali lyukon kisebb átmérőjű fúróval fúrtak, mint a jobb oldalin.
- A fenti furatokban kötőelemet (szegeccset) nem használtak.
- Az orom tetején lévő gyöngy stiftjét a foglalat lemezére szerelték.
- A hivatkozott reprodukció elégtelen képessége miatt csak hipotézisként említjük, hogy:
 - ... A gyöngytartó stift körül erős anyagfelgyűrődés (sorja) látható.
 - ... A stift hátsó részénél levő anyagfelgyűrődés mögött egy kisméretű csap látható.

2. kép: Kovács-Lovag 1980. 52. o. nyomán

... Az előbb említett csap ferdén támaszkodik a gyöngytartó stífthez.

... A csap a hajlítás következtében meglazult, és így a furatjának az oldala és a sorjája is látható.

... A csap a foglalat legmagasabb pontján, a foglalatot szegélyező gyöngydrót hosszanti tengelyében áll.

... A csap körül bemélyedés látható. A lenyomódás kör alakú, és szélein anyagkitüremkedés (sorja) mutatkozik.

... A foglalatot szegélyező gyöngydrót folytonossága itt megszakad.

... A Dukász-képen a fej körül két dicsfény van.

- A Dukász-lemez alján, a vízszintes szél hátoldalán egy papucs látható, amely az abroncs - fölülről a második - gyöngydrótvonalatára támaszkodik.

- Az abroncs felső gyöngysorából a Dukász-lemez mögött 8 vagy 9 gyöngyszem hiányzik. A gyöngyfűző drót elkötve. A Dukász-képen a jobb kar vonalvezetése a könyöktől a csuklóig két „ízben” megtörik, ívelté válik.

- Dukász tekintete előre mutat.

- A kép feliratának színe vörös.

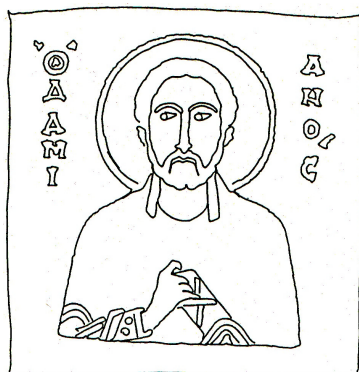
3. a

3. b

3. c

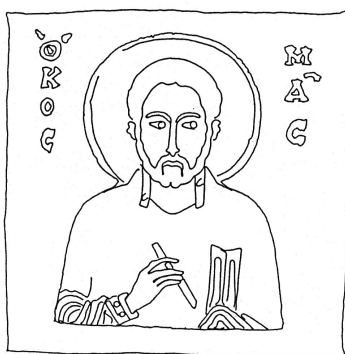
3. d

3. e

3. f

3. g

3. h

3. i

3. j

3. a-j képek:

A szerző rajzai Jézus Krisztus, Szt. Gábor, Szt. Demeter, Szt. Damján, Szt. Mihály, Szt. György, Szt. Kozma „ $\overline{\text{R}}\overline{\text{O}}\overline{\text{N}}$ ”, „ $\overline{\text{F}}\overline{\text{E}}$ ” és „ $\overline{\text{X}}\overline{\text{M}}\overline{\text{I}}$ ” felirat kezdetű zománcképeken ábrázolt karok rekeszszalag hajlításairól

II. Pár szó a rekeszszalagokról

Az abroncon levő képsor rekeszszalagjainak hajlítási problematikájával tudomásunk szerint jelenleg egy publikálásra előkészített tanulmány foglalkozik (Ludvig 1989). Az eddigi kutatás a hátsó részen levő világi uralkodók képmásainak készítőit egyöntetűen azonos műhelybe sorolta a többi képek készítőivel. Rajzaink az alkarok bemutatásával kívánják cáfolni ezt a feltételezést. Az a műhely, amely magas szakmai-művészi fokon tudja elkészíteni Gábiel, Mihály, Demeter stb. alkarjának rekeszszalag hajlításait, aligha vét olyan technikai és esztétikai hibákat, mint amelyeket a vizsgált Dukász-kép alkarjának rekeszhajlításainál láthatunk. Mindenesetre feltűnő, hogy éppen a világi uralkodók hierarchiájának csúcsán álló császár képmásán jelentkezik a legbántóbb formában az aránytévesztés, illetve a rajzi fogyatékoság. A csont nélküli alkar inkább emlékeztet valamiféle ízeltlábú állat végtagjára vagy gyűrűsféreg testére, mint emberi testrésze. A rövidülés érzékeltetése pedig még az ugyancsak másodsztintű Konstantin-, illetve Géza-ábrázolások alkarmegoldásaihoz képest is sikerületlennek mondható.

III. A Dukász-lemez sérülései

- A lemez alsó szélének éle van. Ezen az élen 18 sérülés látható.

- A lemez alsó széle fölött a felületen karcok nyomai vannak.
- A lemez szélén a bal szegecsfej magasságában anyagfeltüremkedés (sorja) kezdődik, és a bal felső lyuk vonaláig tart. Ott egy része lenyomódik, majd folytatódik egészen a lemez felső szélének sérüléséig. Ezt elhagyva, egy újabb benyomódáshoz ér. A benyomódást feszítésnyomok határolják. Ezt követően a feltüremkedés tovább folytatódik. A jobb oldali szegecsfej magasságát meghaladja. Itt megint benyomódás látható. Ezt követően az alsó sarkáig még 4 sérülés érte a lemezt.
- A jobb oldali szegecsfej mellett 4 benyomódás van.
- A „Rómaion” szó ómegája mellett 1 mélyedés, benne vörös zománc.
- A jobb oldali szegecs felett benyomódás.
- A jobb felső lyuk pereme mentén 9 szúrt sérülés.
- Az említett lyuk feszítés hatására deformálódott.
- Az előző lyuk pereme az alsó szélén be-repedt.
- A lemez felső szélén süllyesztés látható.
- A süllyesztés jobb oldala sérült.
- A sérülés során a lemez felső széle is kiszakadt.
- Az előbb említett sérülés láthatóvá tette az ormon lévő foglalat szélét, amely mutatja a lemez vastagságát.
- A fenti süllyesztés mellett a lemezre csepentett lágyforraszt láthatunk.
- A lágyforraszt megmunkálást vagy sérülést takar, mert a forraszt bal oldalánál anyagki-türemkedés (sorja) látható.
- A lágyforrasztal takart sérülés roncsolta Dukász dicsfényének mindkét rekeszszalagját.
- A bal oldali lyuk peremének felső szélénél 7 szúrt sérülés.
- A bal oldali lyuk roncsolódott.
- Ez a sérülés roncsolta Dukász koronájának bal oldali díszét, a korona felső szélét határoló rekeszszalagot.
- A bal oldali peremezett lyuk alsó szélének egy része a sérülés hatására a roncsolt felületre „kenődött”.
- A Dukász-korona tetején lévő dísz mellett a

dicsfény rekeszszalagja sérült.

- A császár jobb vállánál az aranylemez sérült.
- A jobb váll szélén a téglalap alakú dísz rekeszszalagja sérült.
- Az orom tetején forrasztás nyoma látható, ez összekötötte a foglalatot és a Dukász-lemezt.
- A foglalat felső részénél, annak lemezén, a gyöngydrót tövében lyukat látunk.
- Fénytörésnél láthatóvá válik, hogy a jobb oldali szegecsnél a lemez kismértékben ferdén felfelé hajlik.

IV. A kereszt keresztkérdései

„... A magyar koronán nem a megcsönkített keresztpánt a fontos, hanem a kereszt. A kereszt miatt verték át Jézus képét, sőt a pántok felszerelésének is az volt a jelentősége, hogy ennek biztosítson előkelő helyet - nem a mai szerény példánynak, hanem elődjének. Vajay Szabolcs, a kitűnő heraldikus, hívta fel figyelmemet a korona történetének egy különös mozzanatára, amely eddig tökéletesen elkerülte mindenki figyelmét. Mielőtt ugyanis 1551-ben Izabella királyné kiszolgáltatta volna Ferdinándnak a koronázási jelvényeket, le-törte fia, János Zsigmond számára a korona keresztjét. Az egykorú lengyel krónikás szerint János Zsigmond egész életében a mellén viselte ezt a keresztet. „... mert akinél ez a kereszt van, ahhoz visszakerülnek azok a hiányzó részek is, melyek eddig, e kereszt hatalmának alávetve, hozzá tartoztak.” A kereszt végül Báthory Zsigmondé lett, aki gyóntatója rábeszélésére II. Rudolf császárnak ajándékozta. Erről egy prágai olasz követ számol be, elmondva az előbbi történetet is. A kereszt szerinte „egy lilium vagy hasonló dolog, mely Magyarország koronájának egyik része és dísze volt”. A korona mai keresztje tehát 1551 után készült pótlás.” (Kovács-Lovag 1980. 81. o.)

Izabella királyné élettörténetén keresztül jutunk el János Zsigmond szóbanforgó keresztjéhez. Veress Endre munkája az első, amelyet e témában felhasználhatunk. Itt találunk említést a lengyel krónikásokról is: „Bielski krónikája 1112. 1., Orichovius Annalesiben, Pózen 1854”, valamint az olasz követ jelentéséről: „Roncaroli követi jelentése Prágából 1610. IV. 26-án. Eredetije a Nápolyi Állami Levéltárban, Carte Farnesiane 129.

fasciculusában”. A követ jelentésének eredeti szövege a következő: „... un giglio, o cosa tale, che era un pezzo et ornamentó della corona di Ungaria ... Questa particella della corona quasi miracolosamente fu salvata dal figlio dell' ultimo Re de Ungaria, quando a questo povero puttino fu levato il regno.” (Veress 1901. 333. o. 2. jegyzet. - a tanulmányban idézett olasz, latin és német szövegek magyar nyelven történő tolmácsolásához Pap Gábor nyersfordításait használtuk fel.)

Ennek a szövegnek az első fele már ismerős számunkra; „... egy lilium vagy hasonló dolog ...” stb. - lásd fent! A további rész magyarul így hangzik: „A koronának ezt a részecskéjét csodával határos módon mentette meg az utolsó magyar király fia, amikor ettől a szegény fiúcskától elvétellett a királyság.”

Kutatásunk következő állomására szintén Veress indít el bennünket, amikor is jegyzetében felhívja figyelmünket Szilágyi Sándor tanulmányára. Ebben az írásban kapjuk meg a keresztre vonatkozó pontosabb adatokat. „A kereszt nagy aranyérem forma körből emelkedik ki: a kilencz gyűrű a keresztben volt elhelyezve, akkép, hogy egy középen s annak mindenik szárán kettő-kettő volt s mindeniket ki lehetett venni. A négy csiszolatlan rubin a kereszt szárai közt volt elhelyezve. Volt-e zománcozva? Arról egyik leíró sem szól - de valószínűleg volt. Egy 1571. jún. 4-én Szebenben kelt okiratról tudjuk, hogy a kereszt a négy rubinnal és 9 gyémánttal együtt két Markát és három Pizetumot nyomott...” (Szilágyi 1879. 386. o.)

A tanulmányból megismertük a kereszt formáját, drágaköveinek számát, milyenségét, súlyát, értékét és még egy valamit: „Miles Mathias annyival mond többet: »Dieselbe Kleinod war aber ein verdoppelter Kreutz sehr köstlig von klarem Golde und vielen Edelgestein ausgeziret, 50 über 80.000 Fc. wurde geschaetzt« ...” (Szilágyi 1879. 391. o.) „... ez a kegytárgy pedig egy kettős kereszt volt, tiszta aranyból és sok drágakövel nagyon gazdagon díszítve, 50 usque 80 000 Frt-ra becsülték.”

Tanulmányának utolsó előtti bekezdésében a következőket írja Szilágyi: „Én ehhez hasonló keresztet, melyben gyűrűk járnának, kettős volna, hiában kerestem, sehol sem találtam, s még azt sem tudom, divatozott-e az ilyen modor, vagy valamely ötvös saját elmés találmánya volt?” (Szilá-

gyi 1879. 392. o.)

Mint láttuk az idézetekből, Veress tanulmányában tudósít arról az eseményről, mikoris Izabella keresztet vesz le a koronáról. Ennek az eredeti helyét a koronán azonban nem határozza meg. A Kovács-Lovag szerzőpáros csatlakozik Veress véleményéhez, azzal a kiegészítéssel, hogy a kereszt eredeti helyét is meghatározzák: a korona tetejére helyezik, és a ma ott lévő másodlagosnak ítélik.

Bagyary Simon 1907-ben kiadott könyve Ipolyi Arnold munkájára támaszkodva elveti, hogy a kereszt a korona tartozéka lett volna. A „Századok” című folyóirat 1909-ben helyet ad az e tárgyban vitatkozók véleménynyilvánításainak. A vitázók nem jutnak közös nevezőre. Gondolatszerjüket „azontúl legyen mindegyikünknek a maga hite szerint!” mondattal fejezik be. A kérdés a keresztrel kapcsolatban kettejük között nem dől el, de egy érdekes megjegyzés Bagyary tollából mégis ide kívánczok: „Ha Veress bebizonyítja nekünk, hogy a Szt. Koronának a XVI. században még más (liliomalakú) keresztje volt, akkor már valamivel többet érnek a forrásai.” (Bagyary 1909. 314. o.)

Bagyary látnoki biztatását 70 esztendő múltán szívleli meg a koronakutatók legújabb nemzedéke.

„... (az aranyműves csoporttal való) közös vizsgálódás során Pap Gábor a következő három - általa kulcsfontosságúnak ítélt, ugyanakkor az eddigi kutatások során figyelembe nem vett vagy nem kellő módon értelmezett - adatra hívta fel az aranyművesek figyelmét: ... 3. Az a Vajay Szabolcs által felfedezett és Kovács Éva - Lovag Zsuzsa könyvében közzétett adat, amely szerint Izabella királyné egy liliumra emlékeztető kereszt-féleséget erőszakosan eltávolított a Koronáról, nem a keresztpántok metsződésében, fönt álló keresztre értendő, hanem ennek az elemnek - ikonográfiai szempontokkal is igazolhatóan - az egykori Mária-kép fölött kellett elhelyezkednie, ahol letérésének a nyomai valóban ma is láthatók”. (Zománc 1985. 38. o.)

Az „aranyműves csoport” kétszer is közvetlenül vizsgálta a koronát. Munkájukban a következő eredményre jutottak: „A Dukász-foglalaton ma egy törött gyöngy áll ... valamikor nem ez a gyöngy állt itt ... alatta a foglalát lemeze, hátlapja, gyöngydrótja és maga a Dukász-lemez is erősen

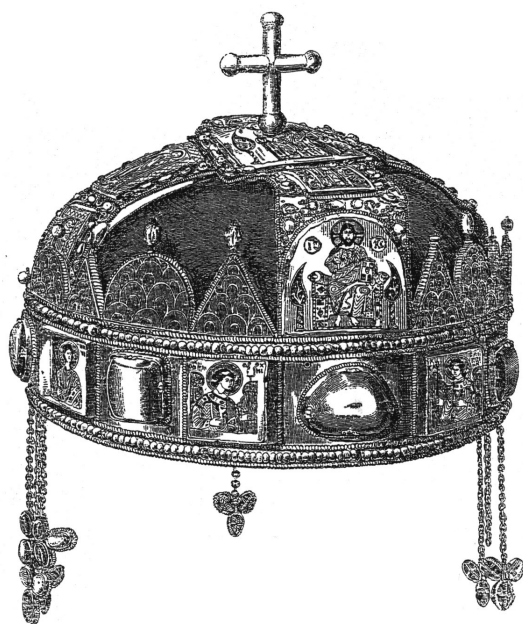
sérült. Ezek együtt egy olyan nagyobb méretű alkotórész kiszakításának, letérésének a nyomai, melynek legalább akkora talpa kellett, hogy legyen, mint a párta egy kőtartó stiftjének talpa. Az is tény, hogy a Koronán nincs több arra utaló nyom, hogy más nagyméretű kiálló alkotórészt letéptek volna róla! ... A Dukász-lemezen nemcsak sérülés, hanem a mai gyöngystift beforrasztásának és a kiszakított anyag pótlásának idejéből való forrasztási nyomok is vannak. A foglalatot és a lemezt ... lágy aranyforrasztóval is összeforrasztották. Ez pedig azt jelenti, hogy amikor a hátsó kiálló foglalát tetejéről letörött nagyobb méretű tárgyat a mai gyönggyel pótolták, Dukász Mihály... képeinek már ott kellett lennie ...” (Zománc 1985. 105-106. o.)

„... De mi volt a mai Dukász-foglalát tetején?” A kérdést követően az aranyművesek a Kovács-Lovag szerzőpáros „értésülését” idézik, és a következőképpen folytatják írásukat: „Mivel a Koronán máshol nincs hasonló alkotórész letérésének nyoma, Pap Gábor művészettörténész útmutatása nyomán úgy gondoljuk, hogy ez a kereszt itt hátul, a mai törött gyöngy helyén kellett legyen ... Ismerjük a Dukász feletti lilimos kereszt letérésének dátumát: 1551, az előző relatív időmeghatározások szerint kijelenthetjük, hogy a két császár képeinek cseréje, a korona első nagy sérülése ... 1551 előtt volt.” (Zománc 1985. 124-127. o.)

Pár szó az aranyművesek „liliomos kereszt”-tel kapcsolatos hipotéziséhez:

- A Dukász-lemeznek - éppen az ő bizonyításuk alapján állíthatjuk teljes biztonsággal! - nincsen foglalata.
- A „letépett” alkatrész méretét nem ismerték a szerzők, és így nem tudhatják, hogy nagy vagy kicsi volt.
- A roncsolódás milyenségét nem láthatjuk, mert azt forrasszal eltakarták.
- Az aranyművesek munkájában közölt rekonstrukciós rajz (Zománc 1985. 108. o. 8/E rajz) a foglalát gyöngydrótját folytonosnak ábrázolja. A „liliomos keresztnek” talpat rajzolnak. Ez a szerelési megoldás sem a „letépésnél”, sem a „jobb kezes” lecsavarásnál nem okoz olyan roncsolódást, amilyent feltételeznek az aranyművesek. Történetesen a gyöngydrótból és a foglalatból kiszakadt egy darab.

- A fent említett roncsolódás csak az olyan szerelési megoldás esetén lehetséges, mint a párta jobb oldalán lévő utolsó orom tetején álló kőtalpé. Ott a „kiszakítás” valóban ma is jól láthatóan sértette a gyöngydrótot és a foglalatlemez.
- A koronán még két hely utal arra, hogy a rajta levő alkatrészt eltávolították. Az egyik esetben szintén „letépés” nyomai látszanak. Ez a hely Fülöp apostol képe előtt a pártában levő szélső oromzati elem kőtartó stiftjének a talpánál található. A másik oldalon nem sérült meg a kőtalp, csak az alkatrészt sikerült levenniük a csonkítóknak, mert még a szegecs is a helyén maradt.
- Az aranyművesek közül Csomor Lajos később, egyik önálló munkájában foglalkozik a fenti kérdéssel (Csomor 1986. 53. o.), de a korona általa készített rekonstrukciós rajzán nem tünteti fel az oldalsó oromzati elemekről leszerelt alkatrészeket (Csomor 1986. 80., 82., 83. rajz).
- A XVIII. század végén, illetve a XIX. század első felében készült rajzok (Decsy, Koller stb.) tanúsága szerint a hátsó orom tetején 1867-ig nem találunk gyöngyöt.
- A stift első rajza az orom tetején 1857-ben Franz Bock művében jelenik meg.

4. kép. Bock, 1857. 202. o. I. kép nyomán

- Megemlítve csupán, hogy Bock könyvének rajzai között láthatjuk azt is, hogy a homlok-

zati Pantokrátor fölött sincs kő, vagy annak stiftje, Csomor munkájának következő idézete kívánczik témánkhoz: „... A hatodik mód (a kőzáródásokról van szó): a Jézus-kép feletti ametiszt záródása (40/6. rajz). Ennél a kőnél a gyenge finomságú stiftre egy finom ötvözetű aranszalagot tekertek rá, ami csigát alkot, ... ez a fajta lezárási mód megegyezik a Dukász-kép feletti gyöngy rögzítésével, tehát a kettő egykorú is lehet ...” (Csomor 1986. 51. o.)

Az aranyművesek vizsgálatai folytán megtudjuk, hogy a homlokzati Pantokrátor és a Dukász fölötti „kőzáródási mód” megegyezik és „egykorú is lehet”. Ehhez kapcsolódik még az is, hogy az ábrázolások szerint a Dukász fölött lévő gyöngy csak 1867-ben került a koronára. Azt is tudjuk, hogy a Pantokrátor fölött lévő kő megragasztását és felszerelését 1867-ben Müller Lajos aranyműves végzi. A fent említettek folytán Csomor Lajosnak azt a hipotézisét, amely szerint a „Dukászgyöngy” felszerelésének időpontja 1551 tájára tehető, nem tudjuk elfogadni. A szóban forgó Csomor-szöveg így hangzik:

„... amikor a hátsó kiálló foglalat tetejéről letört tárgy helyére a ma ott levő gyöngyöt felszerelték... Ez, mint látni fogjuk, 1551 körül történt...” (Csomor 1986. 49. o.)

V. A hátsó orom Révaytól napjainkig

1608 - Erzsébet napján Habsburg Miksa fia Mátyást, II. Mátyás néven Magyarország királyává koronázták.

A koronázás alkalmával a nép közé szokásos pénzérem helyett a király Szent Koronával díszített mellképes emlékérmét szórták.

Az apró részleteket is ábrázoló munkán jól látható, hogy a Szent Korona hátsó részén álló orom alatta az abroncs felső gyöngysora teljes. Ez azt jelenti, hogy abban az időben az oromzaton az a kép volt látható, aminek a most is meglévő foglalat készült. Vagyis a XVII. század első évtizedében a

” Ⲛ | ⲘⲒ | ⲚⲎ | Ⲛⲱ | ⲛⲓⲉ | ⲧⲟ | Ⲅ
ⲄⲀⲤⲒ | ⲕⲉⲩⲧⲟⲣⲱⲙⲁⲓⲱⲎⲟ | ⲔⲔⲔ”

feliratú zománckép még nem volt a Szent Koronán!

5. kép: Kunsthistorisches Museum Wien engedélyével

1613. - Kiadják Révay Péter koronaőrnek a Magyar Szent Koronáról írott munkáját. Művében a hátsó oromról a következőket olvashatjuk:

„... in ipsa vero circumferentia fronte recta, *imago Salvatoris nostri Pomum tenentis; ex adverso Divae Matris Virginis: et deinde sacerrimus Apostolorum ordo, Regumque, ac Imperatorum, Martyrumque Christianorum. Ut videre licet, literis Graecis, ...*” (Révay 1613. 75. o.)

„... magán a kerületen pedig a homlokzati részen almát tartó Üdvözítőnk képmása, az ellen-

kező oldalon a Szent Szűz Máriáé, aztán az apostolok, a keresztyén királyok, császárok, vértanúk szentséges sora. Mint látszik, görög betűkkel, ...” (Korona kilenc évszázada 1979. 224. o.)

Itt egy pillanatra meg kell szakítanunk a szigorú időrend fonalát. Révay Péter beszámolójának hitelességében ugyanis divat kételkedni szakmai körökben. Lássunk hát két jellegzetes példát a kételkedők Révay hiteltelenítésére irányuló érvelései közül.

„Persze azt hozzá kell tennünk, hogy Révay Péter leírása sok vonatkozásban pontatlan. Tehát például a homlokzati Pantokrátor ... nem almát tart a kezébe, hanem könyvet ...” (Ferencz 1984. 15. o.)

„Leírása ugyanolyan távol áll a valóságtól, mint Wolfgang Kiliannak a művét illusztráló rézkarca. Mindkettő a barokk felfogás jellemző példája, amely az ideát, a szimbolikus tartalmat fontosabbnak tartotta, mint a fizikai valóságot. A korona homlokoldalán levő Pantokrátor Révay szerint az Üdvözítő az almával, azaz globusszal a kezében, Mikhael Dukasz császár pedig a hátoldalon az Istenanya. A Jézus-Mária-páros logikus elképzelés, csak hogy nem felel meg a realitásnak ...” (Marosi 1986. 51. o. - vö.: Bogyay 1983. 66. o.)

6. a

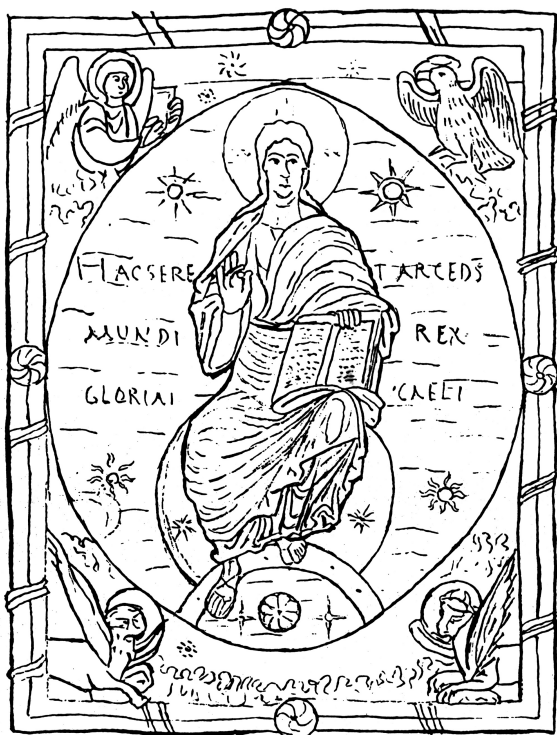

6. b

6. a–b képek: Kovács-Lovag 1980. 27. o., illetve Symboles 1972. III. kép (297. o.) nyomán

6. c kép: Weber, 1981–1982. 245. o. 102. kép nyomán
„Codex Viginalus... (9. Jahrh., ...)”

6. d kép: Weber, 1981–1982. 248. o. 103. kép nyomán
„Evangeliar der Abtei Prüm ... (vor 847., ...)”

6. e kép: Weber, 1981–1982. 249. o. 104. kép nyomán
„Sakramentar der Bischöfe von Metz (um 850...)”

Néhány megjegyzés az idézetekhez:

- A homlokzati Pantokrátor a balkezében valóban könyvet tart.
- Viszont a jobb keze gyűrűs és mutatóujjának összeérésénél a rekeszszalagok a csiszolás során körkörös formába tömörödtek. Révay „tévesztésének” ez a köralakzat biztosít – bizony, ki kell mondanunk: *hiteles* - látványalapot.
- Az analógiák sorában találunk olyan szerkesztésű Pantokrátor Krisztus képet is, amelyen a címszereplő jobb kezében almát - konkrétan „mundus” feliratú világmalmát - tart.
- Bogyay „realitása” csak a másodlagosan felszegecsett Dukász-lemezre lehet érvényes. Révay viszont a maga „valóságtól távolálló-nak” minősített sorait még 1790-hez képest is, amikor először hallunk majd Dukász Mihály jelenlétéről koronánkon, több mint másfél évszázaddal korábban vetette papírra.
- Bogyay egyébként megalapozatlanul kételkedik Révay szemmértékének hitelességében is. Egy gombostűfej nagyságú alma je-

lenlétét, vagy jelen nem létét, illetve almalváltát, vagy a zománcozási eljárásból adódó mellékjelváltát pontosan azonosítani az adott mérethatárok között - ez a teljesítmény nyilvánvalóan nem vethető össze azzal a másikkal, amelynek során egy feltűnő azonosítási jegyekkel ellátott Madonna-alakot egy bajuszos-szakállas, hatalmi jelvényekkel felszerelt császárfigurával „tévesztünk össze”.

Az előbbi esetben elképzelhető, hogy tévedett koronaőrünk, a második esetben a tévedés lehetősége kizárt.

- Az illusztrátorral való összevetést ugyancsak indokolatlannak kell tartanunk. W. Kilian szemmel láthatólag a Révay-könyv *szövege* alapján dolgozott, míg Révaynak több ízben is alkalma nyílt rá - sőt, ez egyenesen hivatali kötelessége volt! -, hogy saját szemével, közlő és alaposan megvizsgálja a korona alkotórészeit.

De most már ideje visszatérni a szigorú kronológiai rendhez.

1659.- Révay Péter 1613-ban megjelent könyvét már 1618-ban átírja. Ez az újabb kézirat „... csak 40 év múlva látott világot kiadva Nádasdy Ferencz, s javítva és bővítve Iongelinus Gáspár magyar historiograph által ...” (Szilágyi 1876. 3. o.) A koronára nézve e műben lényeges változást a „Constantin” név megjelenése hoz: „... Quid quod in inferiori Coronae circumferentia, imaginem suam Constantinus cum quibusdam Imperatoribus Graecis insculpi fecit, eo quoque inter alias circumstantias indicio, ut grata posteritas, insigne hoc Coronae munus, sibi ipsi primitus acceptum referret? Videtur autem Graecii artificii esse nostra Corona, non tantum ex dictis imaginibus et literis, sed ex appensis catenulis, quae iisdem locis im Iconibus Graecorum Imperatorum deprehenduntur, ...” (Révay 1659. 142. o.)

„... Mit szóljak ahhoz, hogy a Korona alsó kerületén Konstantin a saját képmását valamely görög császárokkal egyetemben bevésztette, [ez] azért más körülmények között is annak bizonyosága, hogy a hálás utókor a Koronának e jeles adományát neki magának köszönheti elsőül, koronánk pedig nemcsak a mondott képek és írások miatt látszik görög mesterséggel készítettnek, de a rá felfüggesztett láncocskák miatt is, amelyek ugyan-

ezen a helyeken a görög császárok képmásain találhatóak ...”

Fel kell figyelni az idézett szövegben rejlő (látszólagos?) ellentmondásra. Ahhoz viszont, hogy észrevegyük, tudnunk kell, hogy Révaynak ebben a művében változatlan formában szerepel az 1613-as kiadás Szűz Máriára vonatkozó része. Ugyanakkor itt már azt is olvassuk, hogy a láncocskák ... „ugyanezek a helyeken a görög császárok képmásain találhatóak”. A többes szám csak akkor indokolt, következtethetnénk logikusan, ha legalább két császárképmás helyezkedett volna el már 1618-ban is (a könyv fogalmazásának évében) a Koronán, akárcsak ma. A kiragadott idézet azonban többrendbelileg megtévesztő lehet. A tágabb szövegkörnyezetből kiderül, hogy az „ugyanezek a helyeken” („iisdem locis”) kifejezés nem feltétlenül a Korona megfelelő helyeire vonatkozik, hanem utalhat azokra a helyszínekre is, ahol a mi Koronánkéhoz hasonló képrendezéseket fedezett fel Révay.

„... pluribus in locis Ecclesias ac Templam erexit, collapsa et diruta restauravit, in quibus Salvatoris imaginem respicientem, in abside, Matris Virginis et duodecim Apostolorum in circuitu, summa artis gloria confici, ac collocari, adjuncta etiam sua imagine mandavit.” (I.m. 141. o.) - Magyarul:

„... több helyen egyházakat és templomokat emeltetett, az összedőlteket és leromboltakat helyreállította, és ezekben a Megváltó ránk visszatérő képmását a szentélybe, a Szűzanyáét és a 12 apostolét körös-körül a művészet teljes dicsőségével elkészíttette és a maga képét is hozzájuk csatolva elhelyeztette.”

Mindamellett hangsúlyozni kell, hogy ennek az írásműnek a hitelessége nem mérhető össze az 1613-aséval, minthogy ezúttal posztumusz művel állunk szemben, amelynek végleges szövegezését ráadásul idegen kéz (Iongelinus Gáspáré) is befolyásolhatta. A kérdést, úgy véljük, a jövőben alaposabb elemzésnek kell még alávetni.

Összefoglalva: Révay Péter még egységes egésznek látja a koronát, és a Konstantin név kiolvasása nyomán a korona eredetét Nagy Konstantin uralkodásához köti.

1740. - „... Gotfried Schwarz ugyancsak Konstantin képmásának a koronán való szerepléséről

tudósít (Bertényi 1986. 28. o.) ... Schwarz ugyanitt nem hivatkozik Dukász Mihály képére, holott az perdöntő fontosságú lenne érvelése szempontjából ... ” (Pap 1987. 41. o.)

Az említett Schwarz-idezet így szól: „Maximo autem argumento; ad graecos coronae Hungaricae natales adtribuendum, nobis est quod Illustriss. Comes PETRUS de REWA, sacri illius cimelii Conservator quondam Duumvir, qui eam intentis oculis adspexit, solliciterne descripsit, praeter Salvatoris mundi, Beatiss. virginis Mariae et SS. apostolorum, Constantini praeterea M. aliorumque Graecorum Impp. imagines in ea extare, et quod caput rei est, literis graecis notatas esse, prodidit.”

„Fő érvül pedig arra vonatkozóan, hogy a Magyar Korona görög származású, az kínálkozik, hogy a kiváló Révay Péter gróf, e becses tárgy egykori őriző párosának egyike, ki azt figyelmes szemmel megvizsgálta és szorgalmasan leírta, úgy adja elő, hogy a világ Megváltóján, a Boldogságos szűz Márián és a szent apostolokon kívül még Nagy Konstantin és más görög császárok képmásai is rajta vannak, és ami a dolog lényege, görög betűkkel jegyeztettek meg.”

1784. - II. József császár április 4-ei parancsa értelmében a magyar koronát Pozsonyból Bécsbe kívánja átszállíttatni.

„Ez már a negyedik ilyen értelmű utasítása volt, bár ezideig a Magyar Kancelláriának sikerült elodáznia a dolgot, de most határozottan követelte, hogy ezt az „egyszerű ügyet” gyorsan elintézzék. A Helytartó Tanács, az országbíró, a koronaőrök tovább tiltakoznak - hasztalan.” (Molitor 1987. 292. o.)

Az „egyszerű ügy” elintéződött, és április 13-án a magyar korona útnak indul, hogy a bécsi kincstár ékszereinek számát gyarapítsa. A nagyközönséget egyetlen rövid újsághír tájékoztatja az eseményről: „Tegnap dél előtt fel menének a' várba [a Pozsonyi várról van szó] a' két Korona őrző, és más fő tanátsi méltóságok, hogy felséges urunk parantsolattyábal [!] felvén az a' Szent Koronát, addig is míg annak jobb helyét tanályák, Bétsbe fel szállítsák ... „ (A Magyar Hírmondó 1784. 235. o.)

1790. - Mennyivel más a visszatérés! Országos

pompával hozzák haza, az ünnepségek közepette három napig közszemlére teszik ki. A korona vizsgálása és rajzolása azonban ezeket a napokat megelőzően, már február 16-án, a bécsi kincstárban megkezdődött.

„ ... Mi, Ferb. 16-dikán, ... különös engedelmet nyertünk arra, hogy a kincstartó házban majd egy óránál tovább benn maradhassunk, a' Koronát gondos szemekkel meg vizsgálhassuk, és papírosra is levehessük, - ...” (Hadi és más ... 1790. 355. o.)

A mondat alanya - sajnos! - ismeretlen. A rajzó munkája azonban sikerrel járhatott, mert pár nappal később már a következő értesítés lát napvilágot: „ ... már tsötörtökön dél-előtt minden felé árulják vala ennek [a koronának] képét papírosra festve ...” (Magyar Kurir 1790.)

1790. - Pétzeli József a korona megérkezését könyvvel köszönti. Írásában, amely e tárgyban az első, Révay Péter nyomdokain halad: „ ... Ezek a' sok féle ékességein vagynak a' Jésus Kristusnak, a Böldogságos Szűznek, és az Apostoloknak képeik. Meg lehet rajta esmérni a Constántinus Tsászár' és más Tsászároknak képeiket is ...” (Pétzeli 1790. 5. o.)

Ő nem látta a koronát, de később értesítést kap felőle, és ezek után a következőket írja:

„Elől a' Koronának közepén e' betük vagynak: IS CHS, az az, Jésus Kristus. Jobb felől óldalaslag Archangel Gabriel, Demetrios, Damianos. - Bal felől Archangel Michael, Georgios, Kosmas. Azután ezen fellyül írás a' közepén: Con Basileos Romajon Porphyrogenitos en Christo Pistos, az az, Konstántinus Rómaiak' Királyjok Porphirogenitus a' Kristusban hív. Bal felől: Basileus Rumajon Duk Geovitz Despotes Pistos, az az, Rumaiaiak' Királyjok Dux Geovitz, hív Uralkodó. Jobb felől: Krates Turkias, az az, Török Ország' Bírāja. - Meg-lehet hogy ezen magyarázat nem tökéletes, mert én tsak az előmbe adattatott betűkből okoskodom, gyakran pedig tsak egy betűnek hibáson való Írása is nagy változást okoz.” (Mindenes Gy. 1790. 392. o.)

Figyelemre méltó, hogy az „értesítés” ellenére sem említi Pétzeli Dukász Mihály nevét a koronán.

A Dukász- és Géza-képeken ma olvasható feliratok furcsa összekeveredése az ő idézett „megfej-

tésében” annyit mindenesetre pontosan jelez, hogy Dukász Mihály bizánci császár jelenléte koronánkon ebben az időben még a görögül tudó, azaz műveltebb országlakosok számára is teljesen elképzelhetetlennek tűnt. Ha csak a gyanú árnyéka is felmerült volna azirányban, hogy jelen lehet a koronán, az adott szövegekészletből minden nehézség nélkül, azonnal elkülöníthető lett volna a neve, és nem fordulhatott volna elő az a vaskos tévedés, hogy a Dukász családnevet a latinos „Duksz”, azaz „Herceg”, „vezér” jelentésben Géza neve mellé osztja be Péczeli rangjelzőnek.

A következő „koronakutató”, a Debrecenben élő idős polihisztor, Weszprémi István (eredeti nevén: Csanádi István) sem látta soha színről-színre a koronát.

„ ... Hazánk’ ezen drága Kintsét színről színre szemlélnem, még soha sem lehetett ...” (Weszprémi 1790. 812. o.)

II. József „alázatos szolgájának” házában ez idő tájt már a felvilágosodás szelleme uralkodik. Sokan megfordulnak nála és így:

„ ... vólt mindazáltal nem régiben szerentsém, egygy értelmes, ’s akkori szemes Vizsgálójáról a’ Koronánk, midőn ki vala az, mindenek’ szemlélésére téve Buda Várában, felőle vóltaképpen értekezem.” (Weszprémi 1790. 812. o.)

Tanulmányait tehát ezen „értekezés” alapján írja. Felállított hipotézise közel két évszázadon keresztül a koronakutatás elmozdíthatatlan talpköve lesz: „Ha ezeket a Görög nevezeteket gondolóra, vesszük, nyilván ki tettik abból, hogy a’ mi Magyar Koronának alsóbb része, a’ mellyen azok olvastatnak, bizonyosan a’ Görög Birodalomban készítettett ...” (Weszprémi 1790. 813. o.)

Az egységes egész magyar korona széthullik. A hátsó orom foglalatában lévő Szűz Mária-kép helyett a foglalat elé szegecselt Dukász Mihály-lemezről ír. Weszprémi az első, aki leírja a változást, és felállítja a két korona hipotézisét: „ ... idő múlva osztán, a’ 11-dik Századnak vége felé, (vagy pedig mikor azután, nem tudatik,) midőn a’ Napnyúgoti Birodalomban Élőknek kezekbe akadtott volna, azt fellyül kerekdeden szép mesterséggel bé borították ...” (Weszprémi 1790. 815. o.)

Megszületett tehát az összeszerelés idejére és helyére vonatkozó hipotézis is.

1791. - Weszprémi István tovább folytatja mun-

káját, és írásában meghatározza, hogy a Dukász-család tagjai közül melyik császárt láthatjuk a képen. „ ... Ő maga világosan mintegy ujjal mutatja a’ maga alsó abrontos kerületin hátulról Michaël Ducas emlékezetes Néhai Görög Tsászárnak valószínűs képét, ott vagyon ezen Ducas Mihály Tsászárnak a Neve-is magyarázásoképpen olvasható öreg Görög betűkkel leírva, a’ ki 1071-diktől fogva 1078-dik esztendeig viselte a’ Nap-keleti Birodalomban a’ Tsászárságot ...” (Weszprémi 1791. 463. o.)

Weszprémi István egy esztendővel később - ötödik és egyben utolsó írásával - befejezi a magyar koronáról szóló „elmélkedéseit”.

1792. - „ ... bizonyval ő maga téssen önnön magáról leg-hitelesebb tanubizonyyságot; tsalhatatlan jelekből ki nyilatkoztatta a’ maga eredetének valósságos idejét. Minthogy tudniillik Dukász Mihály Görög Tsászárnak, és ennek Fijának az Iffju Constantinus Porphyrogenitus Imperátornak, és Második Geyza Magyar Királyunknak valósságos Képeit és Neveit szemlélteti magán: ezzel nyilvánsságosan értésünkre adta azt minékünk, hogy azon egy időben edgyütt élt három uralkodó Fejedelmeknek idejekben készítettett vólt az a’ Napkeleti Birodalomban.” (Weszprémi 1792. 337. o.)

Ebben az utolsó írásában, amely a magyar koronáról szól, megtaláljuk tehát már a „közös uralkodásból” adódó datálási hipotézist is. Ezen írás utolsó mondta így szól:

„ ... Hogy pedig a’ szent Szűznek Képe Koronánkon nem találtatik, arról itt bővebben szollani egyéb rendes foglalatosságink miatt már most nem érkeznünk.” (Weszprémi 1792. 345. o.)

Az idős Weszprémi István később sem fordít időt a Szűz-Mária-kép vizsgálatára, és így a Szűz Mária-lemez a koronakutatás menetében a feledés homályába merül. Decsy Sámuel alább ismeretendő könyvében még említést tesz ugyan róla, de őt követően már senki sem szól e kulcsfontosságú képről.

Decsy először Dukász Mihályról emlékezik meg: „ ... A’ karika hátulsó közepén vagyon Dukász Mihály Görög Tsászárnak neve és képe ...” (Decsy 1792. 40. o.), de nem sokkal később, a korona ék-köveinek számbavételekor, az abrontos hátulsó részéhez érve, ezeket írja: „ ... Ennek közepén vagyon az a’ saffir kő, mellyről felylyebb §. 26. (40.

o.) emlékeztünk. E' felett vagyon a' bódogságos szűznek képe helyeztetve." (Decsy 1792. 41. o.)

Jellemző, hogy erre az ellentmondásra sem az őt egyébként keményen bíráló Katona István (Katona 1793. 7. o.), sem mások nem mutattak rá. Nagy kár, mert ha ezt megteszik, alighanem értékes adatokkal gazdagodtunk volna koronánk múltjára vonatkozóan.

A hátsó foglalat elé szegecselt - a foglalatnál szemmel láthatóan nagyobb - Dukász-lemez Weszprémi István első azonosítási kísérletétől fogva a koronakutatás valóságos lavináját indította el.

1791. - Jeórijosz Zavirász ebben az esztendőben görögül írja meg a XVIII. századi vitairódalomnak „... egy eddig [1936.] még teljesen ismeretlen emléket: ... Zavirász értekezése ebből a munkából [Révay 1613 és 1659] indul ki. A görög szerző élesen megtámadja azokat, akik - élükön Révay Péter gróffal - Nagy Konstantinra viszik vissza a magyar Szent Korona eredetét. „Hogyan írhatta fel Nagy Konstantin a koronára Kónsztantinosz Porfirogenitosz [az eredetiben görög betűkkel] nevét?” kérdezi Zavirász. „Mit keres a koronán a Nagy Konstantin idejében ismeretlen Michaél Dukász [görög betűkkel] és a Králész Turkiász [ugyanúgy] vagyis Ungriász [ugyanúgy] kifejezés?” Az egész nem egyéb, mint „tanulatlan, esztelen fecsegés” írja megvetéssel.” (Horváth 1936. 361. o.)

Mint láttuk, Révay egyik hivatkozott írásában sem említi sem Dukász Mihályt, sem Bíborbanszületett Konstantint, sem Gézát. Az a tény, hogy Zavirász idejében, 1790. táján, az uralkodókép-mások már a koronán találhatóak, nem feltétlenül Révay „tanulatlan, esztelen fecsegését” tanúsítja. Az ellentmondásnak, mint már jeleztük, elképzelhető másfajta feloldása is.

1792. - Decsy Sámuel fent említett könyvében rajzokat is közöl a magyar koronáról. *Az ő művében látjuk először a korona hátulsó nézetét.* Ezen a rajzon már Dukász lemeze szerepel a Révay által korábban leírt Mária-kép helyén.

Vegyük számba az *első Dukász-ábrázoláson* feltűnő mozzanatokat!

- A hátsó orom foglalata előtt Dukász Mihály lemeze áll.

- A gyöngydrótvonulat folyamatosan körbefut.
- A foglalat tetejéről hiányzik a ma ott lévő gyöngy.
- A Dukász-lemez eltakarja az abroncson körbefutó gyöngysort.

7. kép: Decsy 1792. 37. o. I. tábla nyomán

- Nem látható a Dukász-dicsfény kerületén ülő két lyuk.
- Nem láthatók a Dukász-dicsfény fölött lévő lemezroncsolódások.
- Nem látható a két szegecsfej, amely a felírából egy-egy betűt eltakar.

Péczeli és Weszprémi még nem nézhette meg a magyar koronát, de ugyanezen időben nézte és vizsgálta Horányi Elek (1790), Katona István (1793), Koller József (1800), Schönvisner István, Schwartner Márton, Szombat József - közülük viszont senki sem írta le pontról pontra, lényegre törő részletezéssel a látottakat. Így már a kezdetkezdeten válasz nélkül maradtak a legfontosabb kérdések:

- A Dukász-lemez szemmel láthatóan nagyobb, mint a mögötte lévő foglalat. Miért?
- Minden zománcképnek van foglalata, csak a Dukász-lemeznek nincs. Miért?
- A Dukász-lemez két szegeccsel van felerősítve. Miért?
- Két, a lemez készítésekor peremezett lyuk van Dukász dicsfényének kerületén. Mi célt szolgáltak?
- A felirat betűinek színe vörös, és nem egyezik meg a többi kép betűszínével, kivéve a Konstantin-lemezét. Miért?

Hallgatásukkal ők és az őket követők Weszprémi István nyomdokába léptek. Munkájuk eredményeképpen a hagyományosan egységesnek tekintett magyar korona darabjaira hullik, és az egyes darabok készítésével majd egész Európa büszkélkedhet.

Hosszú ideig kell várnunk, míg hangot kap az első halvány utalás arra vonatkozóan, hogy „valami nincs rendben” a Dukász-lemez körül.

1793. - Kazinczy Ferenc levele Weszprémi Istvánnak:

„A’ megnevezett nyolc festés nem a’ Diadémára vagyon festve, hanem ugyan annyi darab arany pléhecskékre, mellyeket osztán az aranymíves a’ diademára, mint a’ Jézus Christusét és Dukász Mihályét a’ diadéma felibe, vagy sróffal vagy más valamelly móddal szegezett ’s szorított.” (Kazinczy, II. köt. 1891. 319. o.)

Weszprémi István a Szent Koronáról írt cikkeinek gyűjteményes kiadásában (1795) lévő „Toldalék”-ban, Kazinczy Ferenc adatai közt, ezt a mindenki által jól látható tény, nem adta közre!

1825. - Kazinczy Ferenc levelezőtársa - Rummy Károly György az első aki a bécsi újságban tesz először említést a hátsó részen lévő oromzatra szerelt kép eltérő szereléséről:

In der Präposition 'ev ist durch einen Nagel, mit welchem der Obertheil, oder der Obertheil der Krone an den Untertheil befestigt wurde, der Buchstabe e verkehrt und zur Hälfte bedeckt, in dem Worte Basileus aber das letzte Sigma durch einen solchen Nagel fast ganz bedeckt, weswegen es oben nicht ausgedrückt ist.

(Rummy, 1825. 1320. o.)

Magyarul: „A (görögül) prepozícióban a (görögül) betű a felső részt vagy sapkát az alsó részhez erősítő szegecstől megsérült és félig el van takarva, ugyanakkor a (görögül) szóban egy ilyen szegecs az utolsó sigmát szinte teljesen eltakarja, emiatt nem lett jelölve ez fentebb

- ΜΙ ΕΝ ΧΘ ΗΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥ ΡΟΜΑΙΩΝ Ο ΔΟΥΚΑ, - a nyomtatásban.” (Fordította: Fazekasné, Toma Katalin)

1826. - A szegecselés tényét újra említve: „Megismeri annak kettőből egyesítését; avval is nyomosította, hogy az öszvefoglaló szegek által a’ fölrás’ betűi is szenvedtek az ev és Βασιλευς nevekben, ’s a’ deák nyelvüből négy Szentek’ képei,

néhány drága kövekkel és gyöngyökkel együtt láthatatlanok; a’ mit a’ művész elkerült volna, ha a’ koronát egy készítette volna.” („Y”, 1826. 5. o)

Fejér György válaszolt Rummy Károly Györgynek.

Az adat megemlítésére, és még mindég nem annak vizsgálatára, további három évtizedet (32 évet) kell várni.

1853. - A Szent Koronán volt (1613) Szent Szűzanya képéről, - Weszprémi István által elhagyott vizsgálat (1792, 1795) után - először, - téves helymeghatározással - a Családi Lapok cikkírója szól:

„Egyébiránt sz. István koronája tulajdonkép felső zárt részét képezi a mai koronának; üres félgömb alakját két egymást átmetsző félkör borítja, tetején ingadozó arany kereszttel. A drágakövekkel szegélyezett félkörökön a Megváltó, Bold. szüz Mária s nyolcz apostol képei, s a nap, hold és virágzó fák alakjai tűnnek föl latin fölírásokkal. - Alsó részét pedig Dukas Mihály görög császár I. Gejzának ajándékba küldött nyilt koronája teszi, ismét a Megváltó, aztán sz. Mihály és Gábor arkangyalok, sz. György, Demeter, Kozma és Demjén, tovább Dukas és fia Porphyrogenitusnak nevezett Kostantin és Gejza király arc- és mellképekkel és görög föliratokkal, hol a magyar király, miként a görögök népünket nevezni szokták, Törökország királyának czimezteti.” (Klezsó, 1853. 258. o.)

1857. - Franz Bock Ferenc József kérésére megvizsgálja a magyar koronát. Tanulmányában, amelynek újrányomása 1896-ban majd önállóan is napvilágot lát, a Millenniumra készült díszkiadvány formájában (képünk ez utóbbi műből származik!), először jelenik meg a korona egykorú állapotát részleteiben is híven tükröző rajz.

- A hátsó orom foglalata előtt Dukász Mihály lemezét látjuk.
- A gyöngydrót folyamatosan körbefut.
- A foglalat tetejéről hiányzik a gyöngy.
- Az orom tetején kicsi csap látszik.
- A Dukász-lemez miatt nem látható az abroncson körbefutó gyöngyosor.
- Látható viszont a lemez felső szélén lévő sérülés, csakhogy nem úgy, mint ma, fölfelé nyitottan, azaz átszakadva, hanem körben felperemezett lyukként.

8. a kép: Bock, 1896. 243. o 9. kép nyomán

- Látható a fölerősítésnél használt két szegecsfej.
- Látható, hogy a két szegecsfej közül a baloldali részben eltakar egy E betűt, a jobb oldali pedig teljesen lefedi a „Bazileusz” szó utolsó betűjét.

8. b kép: Bock, 1857. 204. o. 4. kép nyomán

- Látható Dukász dicsfénye mentén a két peremezett lyuk, a jobb oldali nagyjából megfelel a mainak, a bal oldali viszont félhold alakú [!], körben felperemezett szegélyű [!] és egyenes oldalával pontosan illeszkedik a császár dicsfényéhez [!].

A következő híradás az 1867-es koronázás előkészületeiről szól. Feltehetően ekkor került a Dukász-kép fölé a ma ott látható gyöngy. Tényszerűen azonban csak a következőkről értesülünk:

1858 - „...a görög köriratok egyikén későbbi összeillesztés nyoma látható. Fennebb ugyanis Dukász Mihály képe köriratánál megjegyeztem,

hogy az ‚EN’ szóból az ‚N’ [valójában az ‚E’!], meg van sértve, a ‚Bazileusz’ [görög betűkkel] szóból pedig az utolsó ‚C’ betű csaknem egészen be van földve...” („Garády” álnéven író Fabó András, 1858. 442. o.)

Ezek a mondatok - szóról szóra - egy esztendő múltán újfén megismétlődnek (Magyarország Prímása, 1859. 308. o.), de a tudományos kutatásban sem akkor sem később nem talál visszhangra. Így a hátsó oromzaton lévő lemez rendellenes szereléséből adódó következtetések elmaradnak.

1867. - „... A magyar szent korona és annak jelvényei a budai királyi várpalotában ... vétetvén kijavítás alá, jelesül: a szent korona, mely nagyon elhanyagolt állapotban létezett, Müller Lajos pesti aranyműves által hozatott tökéletesen helyre ... Müller aranyműves által megfoltoztatván ...” (Ipolyi 1886. 155. o.)

1880. - Ez a korona első nagyszabású tudományos vizsgálatának éve. Májusban Fraknói Vilmos felolvassa Ipolyi Arnold jelentését a koronavizsgálatokról az Akadémia ülésén.

„ ... A bizottság a szent koronát 21 különféle helyzetben lefényképezette [!], annak egyes részeit Rauscher tanár által lefestette.” (Magyarország és a Nagyvilág 1880. 323. o.)

Mit látunk az Ipolyi Arnold által közölt reprodukción?

- A hátsó orom Szűz Mária-foglalata előtt Dukász Mihály lemezét találjuk.
- A foglalatot szegélyező gyöngydrót az abroncs felső szélén levő gyöngydróttól indul, és körbefut a foglalat külső oldalának mentén, majd újból találkozik az abroncs felső gyöngydrótjával.
- A foglalat tetején gyöngyöt találunk.
- A gyöngytartó stift a Dukász-lemez felső részénél látszik. Ott lefelé kettéágazik. A kihajlítás középpontjában egy ovális fejű tartó szegecslet látunk, amely egyfelől a stiftet tartja, másfelől támaszkodik Dukász dicsfényének zománccfelületére.
- A két lyuk a Dukász-dicsfény két oldalán ép, alakjuk megegyezik a Bock rajzán láthatóval [!].
- A lemezt alul kétoldalt két szegeccsel erősítették fel.

9. kép: Ipolyi 1886. 136. o. 2. ábra nyomán

- A lemez felső sérülései nem láthatók. A képbe felülről belógó kétágú stifttartó, illetve az ovális fejű szegecs takarja a Bock által itt jelzett lyukat.

E század kutatói már kézzel érintve is vizsgálhatták a koronát. A fotózás pedig biztosítja azt, hogy megfelelő nagyítások segítségével a koronától távol is megfigyeléseket végezhesünk vele kapcsolatban. (Persze változatlanul rajzolhatják is!) Ennek ellenére tovább sem kapunk választ a hátsó orom nyitva maradt kérdéseire. Ehelyett a több mint százestendős hipotézis, amelyet még Weszprémi István állított fel, fokról fokra „ténnyé” maszkírozódik át, és ilyen minőségében megkövesedik.

1887. - „Az alsó korona önmaga beszéli el eredetét. Ehhez kétség nem fér ...” (Bonc 1887. 50. o.)

1900. - „A szent korona két részből áll: ... a másik VII. Dukasz Mihály görög császár ajándéka I. Gejza (1074-1077) királyunk számára.” (Czobor 1900. 98. o.)

„A karéjalakú zománczos kép, az alakok sorából épen úgy ki van emelve, mint elől a Megváltó képe. E dispositio az ábrázolt egyénnek kiváló szerepére enged következtetni. Feliratából ... megtudjuk, hogy Dukasz Mihályt ... ábrázolja, aki nem más, mint VII. Dukasz, e korona készíttetője és ajándékozója.” (Czobor 1900. 103. o.)

1907. - „Hogy a magyar szent korona két részből áll, hogy alsó részét Dukasz Mihály, görög császár 1075-ben küldötte I. Gyécse királynak, rég meg van állapítva.” (Karácsonyi 1907. 523. o.)

1920. - „A korona alsó felét, vagyis I. Géza koronáját nem volt szükséges behatóan megszemlélni. Ennek leírásában a régi s újabb írók megegyeznek.” (Varjú 1920-22. 63. o.)

1928 - „Igy született „a Szent Korona és a hozzá tartozó drágaságok őrzéséről” szóló 1928. évi XXV. Törvénycikk. Itt találjuk először törvényhozásunkban a koronázási jelvények megjelölésére a „hozzátartozó drágaságok” kifejezést.

Ennek szövege a Törvénytárban így jelent meg:
„Emlékeztül adom ezennel mindenkinek, akit illet, hogy Magyarország országgyűlésének képviselőháza és felsőháza közös egyetértéssel a következő törvénycikket alkotta:

...

IV. fejezet. *A szent koronának és a hozzá tartozó drágaságoknak kivitele a páncélszoborból.*

11. §. A Szent Koronát és a hozzá tartozó drágaságokat a 8. §. második bekezdésében említett eseten felül őrzésük és tartásuk helyéről csupán a miniszterelnök és az ország koronaőreinek tudtával és hozzájárulásával, valamint legalább egyik koronaőr közreműködésével a gondosan mérlegelt törvényes vagy megokolt szükség tartamára szabad kivinni, így:

1. a Szent Korona és a hozzá tartozó drágaságok rendeltetésének törvényszerű betöltése céljából az országgyűlés által törvényesen kitzűött koronázási szertartáshoz és ennek előkészületi cselekményeihez;

2. a Szent Korona és a hozzá tartozó drágaságok biztonságának, épségének gondviselése, csorbítatlan megtartásuk biztosítása, valamint mulandóságuk megelőzése és megőrzése céljából;

3. a törvényes, törvényesen szokásba vett hivatali és egyéb indokolt szemlék céljából, valamint amennyiben ehhez az országgyűlés is hozzájárul - az országos szertartásokhoz és ünnepekhez;

4. a tudományos kutatás előmozdítása céljából.” (Harsányi, 1938. 248, 249, 253. o.)

Ez azt jelenti, hogy a tudományos szakkutatásnak nem pár óra (1938), hanem 1928. VI. 26-ától 10 év, valamint azt követően 6 év állt rendelkezésére, hogy a Szent Koronán teljes - fényképek-

kel igazolt - minden apró részletekre kiterjedő vizsgálatot végezzenek, azt leírják és közreadják.

A tudományos kutatás hazai szakkutatói a törvényadta lehetőséggel sohasem éltek!

A Szent Korona műleírása a mai napig kiadatlan.

1929. - „Mivel a Szent Korona alsó fele, a tulajdonképpeni koronaabroncs, a rajta lévő felírtos zománcképek által, mint 1075 körüli bizánci munka hitelesen biztosítva van, a rendelkezésemre álló rövid idő alatt figyelmem főleg a felső részre ... (irányult)” (Falke 1929. 125. o.)

1929. - „Az abroncs többi rekeszzománccos képe a következő: ... végül I. Géza és Konsztantinosz, Dukász Mihály uralkodó társa; legutóbbi a kettő között végül az abroncs kristályosan csiszolt smarangköve fölött kiálló, hátsó félköríves oromban a Koronát adományozó császár.” (Divald 1929. 22. o.)

A pontatlanság itt már feltűnő. Mint tudjuk, a szabad szemmel is látható méretkülönbség miatt a lemez nem az „oromban”, hanem az ormon levő foglalat előtt található.

1931. - Klezsó József (1853) után Darkó Jenő görögnyelvű tanulmányában ír a Szent Koronán volt Szent Szűzanya képéről.

Moravcsik Gyula 1938-ban megjelent írásában szól a tanulmányról:

„...Athénban a Byzantinológiai Társaságban görög nyelven tartott előadásában, kiadva

Ἑλληνοουγγρικαὶ σχέσεις κατὰ τοὺς
βυζαντινοὺς καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν

ἄλωσιν χρόνους, Νέα Ἑστία 99 (1931)

120-125., 195-198. Darkónak a 124. lapon kifejtett nézete magyar fordításban így hangzik: «Ami a felső részét illeti, a magyarok azt hiszik, hogy az a II. Silvester pápától Szent Istvánnak küldött korona. De a dolog nem így áll. Ez újabb, mint a Dukas-stemma és talán a XIII. században készült ... Csak a felső rész zománcképeiben (a Szűzanya [?!] és 8 apostol) lehetnek a Sylvester-koronának maradványai» - V.ö. Moravcsik Gy.: Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 8 (1929-30) 442. – Később Darkó (id.m. 135. l.) feladta e nézetét, amellyel nálunk újabban meglehetősen egyedül

állott.” (Moravcsik, 1938. III. köt. 470. o. 1. jegyz.)

1935. - Ebben az évben jut el a tudományos koronakutatás addig a felismerésig, ahová az amatőr elődök már 1820-ban megérkeztek, hogy tudniillik „valami nincs rendben” a Dukász-lemez körül. A modern megfogalmazás szinte idézetszerű pontossággal ismétli meg a 115 évvel korábbi gondolatokat - és nem is ad lényegesen többet.

„A rendelkezésemre álló és reprodukált fényképeken az EN [görög betűkkel] szó E-je és a „Bazileusz” [görög betűkkel] szó zárószigmája nem vehető ki tisztán, mert egy, nyilván a zománccba később belevert szög vagy sróf feje azok egy részét eltakarja.” (Moravcsik 1935. 15. o.)

„Megemlítem még, hogy a zománcképen a császári korona felett is látható valami sérülés nyoma. Két lyuk, melyek egykori szögek vagy srófkok nyomának látszanak.” (Moravcsik 1935. 15. o. 53. sz. jegyzet.)

A továbblépésre megint több, mint 10 esztendő kell várni.

1947. - „Alapos okunk van feltételezni, hogy a Dukas-abroncs sem maradt eredeti alakjában ránk. Pontosán meg lehet állapítani, hogy néhány zománcképen a mostani helyzettel nem indokolt apró lyukak, szeghelyek láthatók, továbbá indokolatlan kis aranyszegek, melyek a képek egykori másfajta elrendezését sejtetik.” (Oberschall 1947. 99. o.)

Bárányné Oberschall Magda pontatlanul fogalmaz, mivel nem „néhány zománcképen”, hanem csak Dukász Mihály képén találunk „apró lyukakat, szeghelyeket és kis aranyszegeket.”

Újabb 10 esztendő elteltével szerzünk a következőket írja:

1957. „An einigen Platten, z. B. an derjenigen des Michael Dukas, sind zu beiden Seiten des Nimbus winzige, sicherlich später eingeschlagene Löcher zu sehen, und weiter unten zwei unmotiviertere Goldnaegel eingeschlagen ..., welche die Inschrift beschaedigen. Diese sind bei der jetzigen lockeren Stellung der Dukas-Platte, welche, auf keinen Hintergrund befestigt, aufrecht steht, nicht gerechtfertigt. Die jetzige Position der Dukas-Platte muss daher eine sekundaere sein..”

(Oberschall 1957. 37-38. o.)

„Egyes lemezeken, például a Dukász Mihályén, a dicsfény mindkét oldalán apró, biztosan később beütött lyukak láthatók, lejjebb pedig indokolatlanul két aranyszegecset vertek be ..., amelyek megsértették a feliratot. Ezek a Dukász-lemez mostani laza állásánál - amely lemez, nem lévén semmiféle háttérre felerősítve, függőlegesen áll - nem igazolhatók. A Dukász-lemez jelenlegi elhelyezése eszerint másodlagos kell, hogy legyen ...”

Bárányné Oberschall Magda tartja magát korábbi véleményéhez, miszerint több lemezen is van lyuk, szeg stb., azonban ettől a következtetésétől megállapításai egy jöttányival sem lettek meggyőzőbbek. Kivételt képezne az utolsó mondatában foglalt állítás. Ez valóban nagy horderejűnek mondható, csak hogy sem ő, sem „professzionista” kutatótársai nem vonták le belőle - máig sem - az egyetlen logikus következtetést, hogy tudniillik ezek szerint a Dukász-kép eredetileg nem lehetett rajta a koronán, tehát alkalmatlan annak datálására.

1957. - „... csak azt tudjuk róla kétségtelen bizonyossággal, hogy két különböző eredetű és korú részből illesztették össze, és ezek egyike, az alsó, kapcsolatban van Michael Dukasz bizánci császárral és I. Géza magyar királlyal”. (Kovács 1957. 128. o.)

1966. - Deér József ebben az esztendőben adja közre a magyar koronáról írt alapvető munkáját. László Gyula recenziójában - csaknem 10 év múlva - a következőket írja róla: „... A Corona Graeca jelenlegi állapotában a XII. század végén alakított női korona, amelyhez felhasználták a konstantinápolyi császári műhelyben készült és Dukász Mihálytól Gézának küldött ötvösmű zománcait (a zománcok kora 1074-1077). Az új női koronát valószínűleg feleségének, Antiochiai Annának készítette III. Béla. Oromdíz és foglalat: magyar munka.” (Deér 1966. nyomán idézi: László 1972. 465. o.)

1971. - „A három egyidőben élt uralkodó (Dukász Mihály császár, Konstantin társascsászár és I. Géza) képmása és nevének feltüntetése a koronán jobban keltezi azt minden élelemjű kombinációnál.” (Györffy 1971. 63. o.)

1979. - „A korona két részből áll: az alsó abroncsból, amelyet hagyományosan Corona Graecának (görög koronának) neveznek ... Az abroncs hátoldalán, ugyanúgy, mint a homlokrészen a Pantokrátor képe, a többiek fölé magasodik a földi halandók legnagyobbika, Dukász Mihály bizánci császár képmása ... rangját vörös zománcos betűk adják hírül ... (A vörös névfeliratnak ugyanúgy rangjelző szerepe van, mint a tekintetek irányának, az egész görög koronán csak Krisztus és a bizánci császárok nem fordítják tekintetüket senki felé.)” (Lovag 1979. 35-36. o.)

Itt meg kell akasztanunk egy pillanatra az időrend fonalára fűzött gondolatmenetünket, hogy beszámoljunk egy újabb keletű - legutóbbi idézetünkben is hangot kapott - hamis illúzióval. Ez a vörös színű feliratok „rangjelző” szerepére vonatkozik, és máig érvényes megfogalmazását Moravcsik Gyula 1935-ös, fentebb már idézett tanulmányában nyerte el. Erre utalnak vissza a további idézetek is.

1935. - „... A kép mellett lévő felirat pedig némi rövidítésekkel a császári aláírás már fentebb ismerttetett tipikus formuláját adja.” (Moravcsik 1935. 24. o.)

1980. - „... Azért vörös zománcosak, mivel bíbor tinta illeti őket.” (Kovács-Lovag 1980. 42. o.)

1986. - „... Császár voltát az is hangsúlyozza, hogy a zománckép betűi, amelyek őt [Dukász Mihályt] megnevezik, vörös színűek.” (Bertényi 1986. 12. o.)

A vörös felirat szerepével kapcsolatban egészen más a véleménye Bárányné Oberschall Magdának. Alábbi idézetünk a Monomachosz-koronáról írt, 1937-es megjelenésű könyvből való: „A két kerék apostol-medailon véleményünk szerint nem a koronáról [mármint a Monomachosz-koronáról] való. Elsősorban ... A névfeliratok is vörös színűek a többi lemez kékbetűs feliratával szemben ...” (Oberschall 1937. 38. o.)

Mint az idézetből látható, a Monomachosz-korona esetében a vörös felirat *másodlagos felhasználásra* enged következtetni. Ugyanez a kutató viszont a magyar koronáról írt munkáiban egyáltalán nem említi meg azt a lehetőséget, hogy a Dukász- és a Konstantin-képeknek a többiétől eltérő

vörös felirat-színe esetleg itt is ezek eltérő származáshelyére (másodlagos felhasználásukra) utalhatna.

Ilyen feltételezés Moravcsik, Kovács és Lovag írásában természetesen még halvány utalás formájában sem lelhető fel. Amint fentebb olvashattuk, az ő értelmezésükben a koronánk két császárlemezén alkalmazott vörös szín a feliratokban - a bizánci udvari kancellária színhasználatának analógiájára - közvetlen rangjelző szerepet kap. Ha most ezzel a feltételezéssel összevetjük Bárányné Oberschall Magda fenti megállapítását, a Monomachosz-korona apostollemezeinek „rendhagyó” színhasználatára vonatkozóan, akkor már csak egyetlen nyitott kérdésünk marad: minthogy ez utóbbiak névfeliratai is piros betűsek, vajon hol és mikor írtak alá ezek az apostolok okleveleket úgy, mint bizánci császárok?

Lovag Zsuzsa rangjelző szerepet lát abban is, hogy a császárok „nem fordítják a tekintetüket senki felé”. Úgy tűnik, hogy a császárok ebben a vonatkozásban is nagyobb rangot élveznek, mint a Pantokrátor, az említettekén kívül ugyanis mindenki - még ő is! - oldalirányba fordítja a tekintetét.

De soroljunk vissza a szoros időrendbe!

1980. - Megjelenik a koronáról egy fotóalbum, Kovács Éva és Lovag Zsuzsa szövegkíséretével.

„Az alsó abroncs három képe történeti, világi szereplőket ábrázol. Azonosításuk a felvilágosodás eredménye, s mindmáig a legszilárdabb pontot jelenti a tárgy történetében.” (Kovács-Lovag 1980. 18. o.)

„A corona graeca tehát valójában autentikus bizánci munka, néhány apróbb változástól eltekintve (a hátsó zafír II. Mátyás idejében került egy törött korábbi helyére, a Géza-lemezt lejjebb csúsztatták, s emiatt a felső keretező gyöngysort egy szakaszon leszerelték), minden részlete egykorú a rekeszrománclemezekkel.” (Kovács-Lovag 1980. 37. o.)

A fenti idézetben nyüzsgő hibasorozatot célszerű lesz tisztába tenni, mielőtt tovább haladnánk a koronakutatás időrendjében.

- Sem az abroncon, sem a pártán, sem a hátsó ormon nincs olyan lemez, amelyet „lejjebb kellett volna csúsztatni”. Így Géza lemezét sem csúsztathatták lejjebb.

- A gyöngyök kiszérése nem Géza képe miatt - amely a foglalatában van! -, hanem a Dukász-lemez aránytalanul nagy mérete miatt vált szükségessé.

- A gyöngyök eltávolítását nem valamiféle „lejjebb csúsztatás” miatt végezték, hanem a következő okok játszottak itt szerepet:

... A Dukász-lemez nagyobb, mint a foglalat, amely elé fölszerelték. Magassága miatt takarja az abroncs két felső gyöngydrótja között lévő területet.

... A Dukász-lemez hátlapjára, az alsó széle mentén, támasztó papucst forrasztottak.

... A támasztó papucs és a helyén egykor volt gyöngysor - méretüknél fogva - nem fértek el egymás mellett a két gyöngydrótvonulat között, tehát a Dukász-kép felszerelésével egyidejűleg kivették az eredetileg ott lévő gyöngyöket.

Araszolgassunk tovább!

1981. - „Előjáróban tudnunk kell, hogy a koronánk két félből egybedolgozott ötvösmű; az alsó fele bizánci származású (corona graeca) ...” (László 1981. 9. o.)

1981. - Ebben az évben nemzetközi tudományos tanácskozást hívtak össze Budapestre. A tanácskozás válogatott anyagát idegen nyelven jelentetik meg, *Insignia Regni Hungariae* címmel.

Több előadás között a (korona-) bizottság egyik tagja - „Szvetnik Joachim ötvös - foglalkozott a korona állapotával és leírásával.” (Fülep 1982. 60. o.)

A bizottság által kiadott tanulmánygyűjteményben hét oldalon fejt ki vizsgálatának eredményeit, „A korona technikai leírása és állaga” címmel. A Dukász-kép elsődlegességének vagy másodlagosságának kérdésében nem foglal állást. Ennek a Szvetnik-írásnak az utóéletével alább még módunkban lesz közelebbről is megismernünk.

Csaknem két teljes évszázaddal Weszprémi István. „felfedezése” után, az 1980-as évek közepére ocsúdik fel annyira a hazai koronakutatás a Dukász-bűvöletből, hogy valaki, szinte törvényszerűen ismét egy „céhen kívüli” - le meri írni:

1984. - „... Mihály császár íves képe annyival

nagyobb, mint a foglalat, hogy csak felszegecselni tudták, nem is fért bele.” (Csomor 1984.)

Ezek után, ha bátortalanul, tapogatózva is, de elindul a vizsgálgódás menete a valódi kulcskérdések felé.

1984. - „... az említett két lyuk a MiDuks képen a későbbi „történetben” érdekes, mert a pere mein nem vettünk észre szegecselési nyomokat.” (Beöthy et al. 1984. 80. o.)

Nos, a szóban forgó lyukak valóban peremeztek és a lyukak sérülései nem tekinthetők szegecselés következményeinek. A fenti megállapítás nagyon fontos, de - mint annyiszor a koronakutatás történetében - a felfedezők ezúttal sem tudtak mit kezdeni találmányukkal. Pedig csak annyit kellett volna tenniük a mérnök kutatóknak, hogy a túloldalukról, a Jakab-Tamás pánt belső oldaláról is szemügyre vegyék az említett lyukakat. Itt megláthatták volna az általuk említett két lyuk vezetésevel készült furatokat, amelyeknek anyagfel-türemkedése (sorjája) még ép [!], tehát ezekben nem lehetett kötőelem.

Ekkortájt kezdi komolyan venni a kutatás Révay Péternek a Mária-kép jelenlétére utaló 1613-as híradását is. A fordulat azonban korántsem egyértelmű. Az „ellenvélemények” nyomban megfogalmazódnak az ortodox kutatási vonal képviselői részéről.

A História című folyóiratban - közvetlenül a mérnökökkel, illetve az aranyműves csoport képviselőjével készített interjú szövege után tördelve - olvashatjuk Váczy Péter történész alábbi sorait:

1984. - „... az is igaz, hogy a császárkép foglalat elülről nézve jóformán észre sem vehető, annyira keskeny a borulása a zománcklemezre. Alapjában véve nem ez a keskeny szegély tartja a képet, hanem az a tok, amelynek jelentős vastagsága szembeszökő oldalról nézve. A félkörös császárkép a szemlélőben mégis azt a benyomást kelti, mintha lecsúszott volna. Ahelyett, hogy az abroncs szélső gyöngyfiligránsorára támaszkodna, mint a görög Pantokrátor-kép a korona homlokán, az igazgyöngysor kárára a lejjebb eső második gyöngyfiligránsorra nehezedik. Elhelyezése mindenképpen rossz, eredetileg nem lehetett ott, ahol ma látható. A jelenlegi foglalat csak egy balkezes magyar mester gyatra munkája ... Eredeti helye

lent volt, a társcsászárr és Géza magyar király közt.” (Váczy 1984. 18. o.)

Pár szót Váczy Péter „balkezes magyar” ötletéhez:

- Egy foglalat rendeltetészerű elkészítése az aranyműves mesterségben alapvető - nemzetiségtől független! - követelmény. A Dukász-kép másodlagos elhelyezése esetében pedig minden jel arra vall, hogy az a bizonyos „balkezes” mester - nem magyar volt!
- A Dukász-képnek nincs foglalatja! (Ezt, úgy látszik, nem lehet elégszer elmondani!)
- A Dukász-lemez mögött lévő foglalat lemezének semmiféle „borulása” nincs a Dukász-lemezre. (Az írásához mellékelte oldalnézeti képen is tisztán lehet látni a Dukász-lemez peremét!)
- A Dukász-kép nem „lecsúszott”, hanem magasabb, mint a mögötte lévő foglalat.
- Váczy végmegállapításával viszont tökéletesen egyetértünk: a Dukász-lemez „elhelyezése mindenképpen rossz, eredetileg nem lehetett ott, ahol ma látható”. Valóban minden jel erre vall - aminthogy már Bárányné Oberschall Magda (1957) és az ő nyomán Deér József (1966) is, akikre Váczy Péter itt nem hivatkozik, erre a megállapításra jutott.
- „... eredeti helye lent volt a társcsászárr és Géza magyar király képe közt” - ehhez az idézett részhez a következő megjegyzésünk lenne: a Dukász-lemez, magassága miatt, még foglalat nélkül sem szerelhető fel a Konstantin és Géza között lévő kő helyére.

Váczy Péter nem adott feleletet arra, hogy a hátsó orom meglévő foglalatában milyen kép lehetett, mielőtt a Dukász-lemezt eléje helyezték.

De folytassuk írásának vizsgálatát! „... akkor vajon mikor és miért kellett olyan durván áttörni a császárr és Tamás apostol zománcképét? A császárképet átfúrták, hogy megerősíthessék a mögötte lévő keresztpántot, mely máig láthatóan keresztbetört éppen Tamás apostol lemeze felett. Először két egymáshoz közeli ponton, a császárr dicsfényénél próbálkoztak a fúróval. Majd amikor ez nem használt, lejjebb mentek vele és a feliratoknál verték be a két lencsefejtű szeget ... Az első, abbamaradt kísérlet még többet rontott: a zománcképet csonkította meg. A szegecselőék persze a két üresen tátongó lyukat tömítetlenül hagyták.”

(Váczy 1984. 18. o.)

Váczy Péter technológiai hipotéziséhez most a következőket fűznénk hozzá.

- A törött pánt megerősítésének szándékával a homlokzati Pantokrátor dicsfénye körül is fúrhattak volna két lyukat, mivel a János-Bertalan pánt is törött. De mihez szegecselték volna a Pál-Fülöp pántot? Ha ilyen logika szerint járnak el, azt is meg kellett volna erősíteniök, mivel az is törött!
- A Dukász-kép szegecselése a lemez felerősítése, nem pedig a pántok megerősítése miatt vált szükségessé.
- A Dukász-dicsfény területén lévő peremezett két lyuk, mint már említettük, a lemez megmunkálásával egyidejűleg készült [!], nem a koronára kerülést követően fúrták azokat.
- A Dukász-lemezen már eredetileg is meglévő [!] két peremezett lyuk segítségével készült két furatban - amelyek keresztülhaladnak az orom hátlapján, a Tamás-lemezen és a keresztpánton - valóban nem volt kötőelem, szemmel láthatólag nem használták őket.

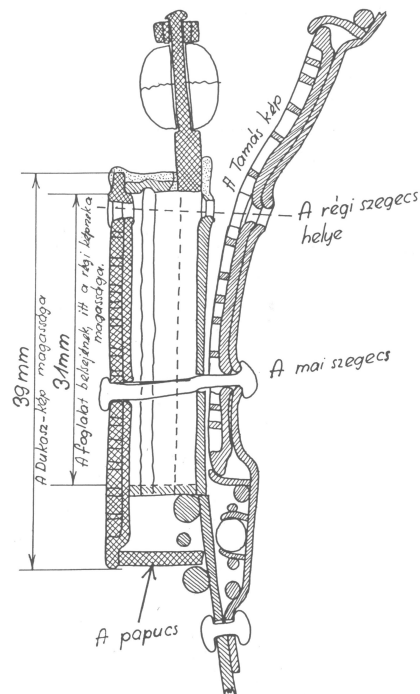
1985. - Az aranyműves csoport 1983-ban két ízben közvetlenül is megvizsgálhatta a koronát. Publikációik 1984-től látnak napvilágot. A csoport egyik tagja - Csomor Lajos - később külön is közreadja írásait. Lássuk most a hátsó oromra vonatkozó megfigyeléseiket, illetve a készítés technológiájára vonatkozó elképzeléseiket.

„Ugyancsak az abronccsal egyidős és ma is eredeti helyén van a hátul egymagában kiemelkedő foglalat ... A rajta lévő kép - ... mely állítólag VII. Dukász Mihály görög császárt ábrázolja - 8x3 mm-rel nagyobb, mint a foglalat belső méretei. A kép 39 mm magas és 47 mm széles, a foglalat belseje pedig csak 31 mm magas és 44 mm széles ... A Dukász-lemezt nagysága miatt nem is tudták úgy befoglalni, mint a korona többi 26 képét. Még beleerőltetni sem lehetett a foglalatba, mint Konstantint. Pedig megpróbálták, és ennek érdekében kivágták a foglalat alsó, vízszintes falát, mert azt hitték, hogy így a boltíves falat még ráhajthatják a lemezre. Mivel nem sikerült, más megoldást kellett választani.” (Zománc 1985, 102. o.)

Megjegyzéseink az aranyművesek készítése-

nológiai hipotéziséhez:

- A Dukász-lemez és a háta mögött lévő foglalat méreteinek szembesítése kitűnő munka, hiszen ezáltal világossá vált a Dukász-lemez - eddig oly sokat kerülggett - másodlagossága a magyar koronán.

10. kép: Csomor 1986. 34. rajz (215. o.)

- Az idézetben olvasható, feltételezett technológiai sort azonban egy műszaki ember sohasem végezné el, hát még a tárggyal rutinszerűen dolgozó aranyműves! A szakember minden feltételezését és próbálkozását ugyanis megelőzi a mérőeszköz használata.
- A méretkülönbség szabad szemmel is jól észlelhető, így a foglalat alsó, vízszintes falának kivágása nem az idézetben szereplő technológiai hipotézisből adódik. („... azt hitték, hogy ...”).

De lássuk tovább, hogyan magyarázzák aranyműveseink a Dukász-kép sérüléseit:

„A cserét végző aranyművesek kiegyengették a foglalat immár többször gyűrött falait, és rászzegecselték a császár képét. Ezt először úgy végezték el, hogy kívülről befelé két lyukat fúrtak a foglalat felső részén a fenéklapon, majd Tamás apostol lemezén és pántján át. Ezután odaillesztették a császár képét leendő helyére, és most már belülről kifelé, a kész lyukaktól vezetve fúrták át lemezét. Ezért lehet az is, hogy glóriáját nem tudták

kikerülni és megsértették. A furások irányait mindenütt jól mutatják a lemezek kitüremkedései és a zománcok törései (5-6. rajz).” (Zománc 1985. 102. o.)

A mi véleményünk ettől némileg eltér. Nevezetesen:

- Meggyőződésünk, hogy azt a technikai bal-lépést, miszerint találomra fúrunk két lyukat, majd azon keresztül vezetjük vissza a fúrást a felszerelendő tárgyra, mikor az szakszerűen is szerelhető - műszaki ember el nem követi.
- Az aranyműves - de a lakatos is így teszi! - szakszerű munkával a következőképpen végzi két vagy több tárgy összeszegecselését:
... A tárgyakat egymáshoz illeszti.
... Összefogja azokat.
... A látható oldalról fúr.
... Szegecsel.
- Megítélésünk szerint a dicsfény melletti lyuk és annak sérülései nem az előbb idézett szakszerűtlen technológiai sorrendből adódnak.
- Az idézetben olvasható „lemezkitüremkedés” nem a feltételezett fúrás eredménye. Mint már említettük, peremezett (!) lyukakról van szó, és ezek a lemez készítésével egyidősek!
- A Jakab-Tamás pánt belső részén lévő két furat anyagkitüremkedése (!) azt mutatja, hogy azokban nem volt kötőelem. Így ezen a helyen a Dukász-lemezt nem szegecselték fel. A szegecsfej elverésekor ugyanis a kitüremkedett anyag éle elnyomódik. (Lásd a korona egyéb szegecseléseinél!)
- A Dukász dicsfénye mellett lévő bal oldali lyuk sérülésének jobb oldalán anyagelkenődés látható. Ez jobbról balra halad. A hátulról való fúrás következtében ez pontosan fordítva történt volna.
- Az 1857-es és az 1880-as képek tanúsága szerint a bal oldali lyuk félkör (!) alakú, a jobb oldali torzult kör alakját mutatja.
- A pánton lévő furatok átmérője nem egyforma. A pántot belülről nézve, a jobb oldali kisebb a bal oldalinal.

Az aranyművesek technológiai problémáit követően nézzük most, mit kapunk a „hivatalos” ötvösszakkutatástól? Lovag Zsuzsa 1984-ben ezzel

kapcsolatban a következőket írja:

1984. - „Szvetnik Joachim, az Iparművészeti Múzeum főrestaurátora óriási ötvösművészeti gyakorlatra támaszkodó elemzése pontosan leírja a korona készítését és a sérüléseket, javításokat.” (Lovag 1984. 7. o.)

Várjuk az írás megjelenését, de négy esztendő múltán egy újabb „hivatalos” nyilatkozatban már a következőket olvashatjuk: „... - Sajnos, noha mindent megtettünk, amit tehettünk, nem tudtuk arra rávenni, hogy halálos betegen rászánja magát megfigyeléseink írásos összefoglalására. Az az érzésem, hogy fontos felismeréseket vitt magával a sírba.” (A nyilatkozó: Fodor István, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, a Koronabizottság jelenlegi elnöke - vö.: Buza 1988. 15. o.)

A fentebbi idézetben Lovag Zsuzsa az ötvöselzés leírásával kapcsolatban kijelentő módot használ, tehát Szvetnik elvégezte a koronavizsgálat írásos részét is. Ez érthető, hiszen minden hivatalos vizsgálatnak hivatalos jelentése is van. Írásos „elemzése” nem publikálódott, de mi az, ami mégis ránk maradt Szvetnik tollából a hátsó oromra vonatkozóan?

„Es ist bemerkenswert, dass die mit Zinn behandelten Stellen in Amerika bei unseren Untersuchungen am 17-19. Dezember 1977. noch kaum zu merken waren. Nur auf dem Zapfen, mit dessen Hilfe die Perle auf dem Dukas-Bildnis befestigt war, waren die Bescheidigungen gut zu erkennen ...” (Insignia 1983. 159-160. o.) „Figyelemre méltó, hogy a cinnel kezelt helyek Amerikában az 1977. dec. 17-étől 19-éig lefolytatott vizsgálataink idején még alig voltak észrevehetőek. Csak azon a csapon, amelynek segítségével a Dukász-kép fölötti gyöngyöt felerősítették, voltak jól megfigyelhetőek a szerelések.”

Érdemben ennyit ír Szvetnik a hátsó oromról. Az összes munkája - mint fentebb értesültünk róla - 7 oldal az Insignia-kötetben. Pillanatnyilag itt tart - legalábbis amennyire a publikációkból tájékozódhatunk felőle - a hivatalos ötvöskutatás a koronával kapcsolatban. Eredményeikre még várnunk kell, mivel Fodor Istvánnak, a koronabizottság vezetőjének nyilatkozatából arról értesülünk, hogy még csak most szándékoznak felkérni az ötvösöket a korona újbóli vizsgálatára: „... Az ötvösöket, akiket fel akarunk kérni ...” (Fodor 1989. Mellék-

let 2. o.)

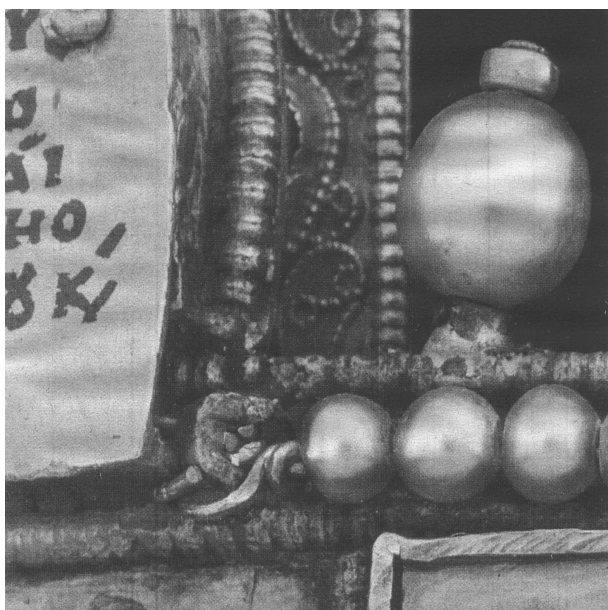
Az idézetek értelmében elmondhatjuk, hogy a hivatalos ötvösvizsgálat felett 10 esztendő eredménytelenül repült el.

Vizsgálódásunkat folytatva, nézzük, miként vélekedik ma a Weszprémi hipotéziseihez továbbra is ragaszkodó kutatás:

1986. - „A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Bizottsága 1984 novemberi ülésén foglalkozott a koronázási jelvények hazakerülése (1978) óta folytatott kutatásokkal. Erre az alkalomra készült Marosi Ernő, Kovács Éva és Lovag Zsuzsa referátuma, amelyeket a Művészettörténeti Bizottság döntése alapján az alábbiakban közlünk ... A közölt képek a három referátumot együttesen illusztrálják.” (Kovács 1986. 25. o.)

Az említett referátumokhoz tartozó 8. kép aláírása különösen tanulságos: „A Dukász Mihály császárt ábrázoló zománcklemez javított, másodlagos elhelyezése eredeti foglalata előtt”. (Lovag 1986. 41. o.)

Nos, Kovács Éva, Lovag Zsuzsa és Marosi Ernő képaláírásba foglalt vélekedésének van egy figyelemreméltó gyengéje: az ötvösmesterség még nem látott olyat, hogy egy zománcképet kiveszünk a foglalatából, és később tetemes méretnövekedése folytán nem tudjuk visszahelyezni „eredeti foglalatába”, ezért „eléje” szegecseljük. Hármójuk idézett feltételezése az arany és zománc új tulajdonságait vetítené elénk.

II. kép: Lovag 1986. 41. o. 8. kép nyomán

Végezetül Váczy Péter legújabb hipotézisével zárjuk le a közel két évszázada halmozódó „nyomozati anyagot”:

1988. - „Ötvös szemmel nézve, a Szent Koronán az abroncs zománcképeit mindenképpen utólagosnak kell tartanunk. Az abroncsot eredetileg csak filigránba foglalt ékkövek díszítették, szabályos elrendezésben, melynek kimért szépségét kár volt a képek szabálytalan hozzáadásával megbontani. Hátul, ahol a vastag aranypánt összeér, két elnyúlt lyuk fedezhető fel közel egymáshoz. Ide fűzték be a pántlikát, melyet a német császári veretekről ismerhettek ... Semmi kétség: a lyukak a pántlika számára egyszerre készültek az abronccsal ... A szélben lobogó pántlika azóta ugyan eltűnt a koronáról, de megmaradt a két kis lyuk, mintegy emlékeztetőül eredeti alakjára.” (Váczy 1988. 95-96. o.)

Váczy Péter rövid tanulmányának idézett részleteihez a következő gondolatokat fűznénk:

- Először pontosítanunk kell a két lyuk helyét, ezt ugyanis Váczy, idézett tanulmányában nem teszi meg.
- Az abroncson hátul, ahol a vastag aranypánt összeér, van ugyan két lyuk, de azok nem esnek közel egymáshoz, és egy-egy szegecset láthatunk bennük.
- A két egymáshoz közel eső lyuk a Dukászlemezen látható, amely a hátsó ormon lévő foglalat elé van szegecselve.
- „A szélben lobogó pántlika azóta ugyan eltűnt a koronáról ...” - megmaradt viszont az „ötvös szemmel” látó Váczy Péter két, egymásnak ellentmondó hipotézise, ugyanazon téma vonatkozásában. (Vö.: Váczy 1984. 18. o.)

A korona hátsó ormának technikai problémáit az aranyművesek kutatásai és közvetlen vizsgálataik alapján véve már tisztázták. Munkánkkal - közlekedési szakkifejezéssel élve - csupán „jelzőtáblát” szeretnénk felállítani Weszprémi István hipotéziseinek „zsákutcája” elé. Az idézetek sokaságából láthatjuk, hogy ez a zsákutca közel 200 esztendeig jól működött, azaz folyamatosan. Szedte áldozatait. Reméljük, hogy a felállított jelzőtábla segítségére lesz a koronakutatásban már rutinosan közlekedőknek, de a most jogosítványt szerzőknek is.

- Bogyay Tamás - nyugodjék békében!, - 1991-ben többek között ezt írja: „Bárányné asszonynevét, amelyen nemzetközi hírnevet szerzett, Brabák a szövegben elhallgatja.” Ez részben igaz, mert az irodalomjegyzékben az asszonynev is megtalálható. (A „Brabák” név nem nyomdahiba. A részleges névelvagyás miatt a szerző megró, és közben névtévesztésbe esik. A sors fintora!)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bagyary 1907 - **Bagyary Simon dr.:** A magyar művelődés a XVI-XVII. században Szamosközy István történeti maradványai alapján. Esztergom, 1907.
- Bagyary 1909 - **Bagyary Simon dr.:** Megjegyzések János Zsigmond aranykeresztje és Szamosközy életrajza körül. Századok 1909. 43. évf.
- Bakay 1985 - **Bakay Kornél:** Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des mittelalterlichen Ungarn (recenzió). Életünk 1985.
- Beöthy et al. 1984 - **Beöthy Mihály, Fehér András, Ferenczné Árkos Ilona, Ferencz Csaba, Hennel Sándor:** Eppur si ... Fizikai Szemle 1984. 2. sz.
- Bertényi 1986 - **Bertényi Iván:** A magyar korona története. Kossuth Kiadó (3. bőv. kiadás), 1986.
- Bock 1857-1896 - **Franz Bock:** Die Ungarischen Reichsinsignien VI. Die Krone des Heil. Stephan. Mitteilungen der K. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 2. 1857. - Újranyomva: Die Ungarische Königskrone „Corona St. Stephani”. Aachen, 1896
- Bogyay 1983 - **Thomas von Bogyay:** Über die Forschungsgeschichte der Heiligen Krone. In: Insignia 1983. 65-89. o.
- Boncz 1887 - **Boncz Ödön:** A Magyar Szent Korona. Művészi Ipar 1887.
- Buza 1988 - **Buza Péter:** Tíz év mérlegen. Hol tart a koronakutatás? Magyar Nemzet 1988. XII. 24.
- Czobor 1900 - **Czobor Béla:** A magyar Szent Korona és a koronázási palást. III. Béla emlékezete. Szerk.: Forster Gyula. Bp. 1900.
- Csomor 1984 - **Csomor Lajos:** 1301-ig Fehérváron őrizték. A magyar korona aranyműves szemmel. Fejér Megyei Hírlap 1984. 1. 21.
- Csomor 1986 - **Csomor Lajos:** Magyarország Szent Koronája. A Vay Ádám Múzeum Baráti Körének kiadása. Vaja, 1986.
- Decsy 1972 - **Decsy Sámuel:** A magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak története. Bétsben, 1792.
- Divald 1929 - **Divald Kornél:** A magyar iparművészet története. Bp. 1929.
- Falke 1929 - **Otto von Falke** A szent korona. Archaeológiai Értesítő 1929.
- Ferencz 1984 - **Ferencz Csaba et al.:** Mérnökök és ötvösök a történelemről. História 1984. 3. sz.
- Fodor 1989 - Államiságunk jelképe. **Fodor István:** Darázs-fészekbe nyúltam. Magyar Nemzet 1989. febr. 9. Melléklet.
- Fülep 1982 - **Fülep Ferenc:** A magyar koronával és koronázási jelvényekkel foglalkozó nemzetközi tudományos ülészak. Magyar Tudomány 1982.
- Garády 1858 - **Garády:** A magyar Szent Korona történelme. Hazánk 1858.
- Györffy 1971 - **Györffy György:** Mikor készülhetett a Szent Korona? Élet és Tudomány 1971.
- Hadi és ... 1790 - A magyar koronáról. **Hadi és más nevezetes történetek.** Bétsben 1790. II. szakasz
- Harsányi 1938 - **Harsányi Zsolt:** Sacra Corona A magyar Szent Korona regénye Singer és Wolfner Kiadó Bp., 1938. 248-249. 253. o.
- Horányi 1790 - **Alexii Horányi** Hungari Budensis Cler. Reg. Scholarum Piarum: De Sacra Corona Hungariae ac de regibus eadem redimitis Commentarius. Pestini, Typis Trattnerianis, MDCCXC.
- Hornad 1740 - **Gabriele de Iuxta Hornad:** (tpk. **Gottfried Schwarz**): Initia religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae Orientali adserta. Eademgue a dubiis et fabuleis narrationibus repurgata. Dissertatio historico-critica auctore Gabriele de Iuxta Honad Hung. Prancofurti et Lipsiae MDCCXL.
- Horváth 1936 - **Horváth Endre:** Ismeretlen görög munka a magyar Szent Koronáról. Egyetemes Philológiai Közlöny 1936.
- Ipolyi 1880 - **Ipolyi Arnold** r. tagnak, mint a M. Szt. Korona megvizsgálására kiküldött akadémiai bizottság elnökének jelentése. MTA Értesítő 1880.
- Ipolyi 1886 - **Ipolyi Arnold:** A Magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Bp. 1886.
- Insignia 1983 - **Insignia Regni Hungariae I.** Studien zur Machtsymbolik des mittelalterlichen Ungarn. Die Krone und die Krönungsinsignien von Ungarn. Wissenschaftliche Tagung. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1981. IX. 22-24. Válogatott előadásszövegek. Az MNM kiadása, Bp. 1983.
- Karácsonyi 1907 - **Karácsonyi János:** Hogyan lett Szent István koronája a Magyar Szent Korona felső részévé? M. Tud. Akad. Értek. a tört.-tud. köréből XXII. k. 6. sz. Bp. 1907.
- Katona 1793 - A' Magyar Szent Koronáról Doct. Décsy Sámueltól írt Historiának meg-rostálása. **Katona István** a' kalotsai Könyv-tárháznak gondviselője által. Budán, 1793.
- Kazinczy, 1793 - **Kazinczy Ferenc** levelezése II. köt. Magyar Tudományos Akadémia Bp., 1891. 319. o. 431. sz.
- Klezsó, 1853 - **Klezsó József:** A szent Korona (Történeti rajz) Családi Lapok II. évf. II. félév 6.sz. 258. o. 1853. IX. 30.
- Koller 1800 - **Josephus Koller** De Sacra Regni Hungariae Corona Commentarius. Pécs, 1800.
- Korona kilenc évszázada 1979 - **A korona kilenc évszázada.** Történelmi források a magyar koronáról. Vál. és

- szerk.: **Katona Tamás.** Bibliotheca Historica. Magyar Helikon, Bp. 1979.
- Kovács 1957 - **Kovács Éva:** A magyar korona a legújabb kutatások tükrében. Művészettörténeti Értesítő 1957.
- Kovács 1986 - **Kovács Éva:** A magyar koronázási jelvényegyüttes kutatásának hat éve. Művészettörténeti Értesítő 1986. 1-2. sz.
- Kovács-Lovag 1980 - **Kovács Éva-Lovag Zsuzsa:** A magyar koronázási jelvények. Corvina, Bp. 1980.
- László 1972 - **László Gyula:** Josef Deer: Die Heilige Krone Ungarns (Wien, Österr. Akad. d. Wiss. Phil. - Hist. Kl. 1966. Denkschr. Bd. 91:1-301. 1. 397. kép). Magyarország Szent Koronája. Századok 1972. 106. évf. 2. sz.
- László 1981 **László Gyula:** Miért ferde királyi koronánk keresztje? Népszava 1981. augusztus 20.
- Lovag 1979 - **Lovag Zsuzsa:** Nézzük meg együtt a magyar koronázási jelvényeket. Művészet 1979. XX. évf. 8. sz.
- Lovag 1984 - **Lovag Zsuzsa:** Hol tart ma a korona kutatása? Új Tükör 1984. VIII. 19.
- Lovag 1986 - **Lovag Zsuzsa:** A koronakutatás vadhajásai. Művészettörténeti Értesítő 1986. 1-2. sz.
- Ludvig 1989 - **Ludvig Rezső:** A Magyar Szent Korona zománcképeinek elemzése. Bp. 1989. (Kézirat)
- Magyar Hírmondó 1784 - **A' Magyar Hírmondó'** 1784. Szent György havának 14. napján szerdán költ. 28. levele
- Magyar Kurir 1790 - **Magyar Kurir** 1790. II. 20. XV. füzet.
- Magyar 1980 - **Magyar Pál:** A kor világgépe és a korona. Új Tükör 1980. VII. 20. XVII. évf. 29. sz.
- Magyarország és ... 1880 - A korona tudományos megvizsgálása. Magyarország és nagyvilág 880. 20. sz.
- Magyarország Prímása 1820 - Sz. István apostoli koronája s koronázási jelvényei. **Magyarország Prímása.** Emlékirat. Esztergom, 1820.
- Marosi 1986 - **Marosi Ernő:** A magyar korona a jelenkori kutatásban és a populáris irodalomban. Művészet-történeti Értesítő 1986. 1-2. sz.
- Mindenes Gy. 1790 - **Mindenes Gyűjtemény** XXV. levél. Böjt más havának 27. napján. Komárom, 1790.
- Molitor 1987 - **Molitor Ferenc:** II. József, a császári Don Quijote. Gondolat, Bp. 1987.
- Moravcsik 1935 - **Moravcsik Gyula:** A magyar szent korona görög feliratai. Bp. 1935.
- Moravcsik 1938 - **Moravcsik Gyula:** A magyar szent Korona a filológiai és történeti kutatások megvilágításában. Emlékkönyv Szent István Király halálának kilencszázadik évfordulóján III. köt. 470. o. 1. j. Magyar Tudományos Akadémia Kiadása Bp., 1938.
- Oberschall 1937 - **Bárányné Oberschall Magda:** Konstantinos Monomachos császár koronája. Bp. 1937.
- Oberschall 1947 - **Bárányné Oberschall Magda:** Problémák a magyar szent korona körül. Antiquitas Hungarica 1947.
- Oberschall 1957 - **Magda v. Bárány-Oberschall:** Die ungarische St. Stefanskrona im Lichte der neuesten Forschungen. Südostforschungen 1957. 24-53. o.
- Pap 1987 - **Pap Gábor:** Gyorsjelentés a Korona-kutatás állásáról. Vonzáskör. Miskolc 1987.
- Pézteli 1790 - **A' magyar koronának rövid históriája;** melyet az asszonyok' és gyermekek' kedvéért szedegetett össze **Pézteli József.** Komáromban, 1790.
- Révay 1613 - De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae brevis Commentarius **Petri de Rewa** Comitis Comitatus de Turocz. Augustae Videlicorum, 1613. - Magyar fordítása: **Révay Péter** Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról. In.: Korona kilenc évszázada 1979. 296-358. (Kulcsár Péter ford.)
- Révay 1659 - **Révay Péter:** De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae. Frankfurt, 1659.
- Rumy, 1825 - **Rumy Károly György:** Ueber die heilige ungarische Reichskrone und die übrigen ungarischen Reich: Insignien oder Reichs Klenodien Oesterreichischer Beobachter Nro. 281. 1825. X. 8. 1320. o.
- Schwarz 1740 - Lásd: **Hornad** 1740.
- Symboles 1972 - **Gerard de Champeaux-Dom. Sébastien Sterckx O. S. B.:** Symboles. (2. kiadás.) ZODIAQUE 1972.
- Szilágyi 1876 - **Szilágyi Sándor:** Réway Péter és a Szent Korona. Értekezések a történelmi tudományok köréből V. kötet, 1876.
- Váczy 1984 - **Váczy Péter:** Ellenvélemény a koronáról. História 1984. 3. sz.
- Váczy 1988 - **Váczy Péter:** Első királyunk koronája és a szent korona. Szent István és kora. Szerk.: Glatz Ferenc, Kardos József, MTA Történettudományi Intézet, Bp. 1988.
- Varjú 1920-1922 - **Varjú Elemér:** A szent korona. Archaeológiai Értesítő 1920-22.
- Veress 1901 - **Veress Endre dr.:** Izabella királyné. 1519-1559. Magyar történeti életrajzok. Szerk.: Schönherr Gyula. Bp. 1901.
- Weber, 1981 - 1982 - **Walter Weber:** Symbolik in der abendländischen und byzantinischen Kunst Zbinden Verlag Basel 1981-1982.
- Weszprémi 1790 - **Weszprémi István:** A magyar koronáról (1790. VI. 15.) Hadi és más nevezetes történetek. Bétsben, 1790. II. szakasz.
- Weszprémi 1791 - **Weszprémi István:** A Magyar Ország koronájáról. Magyar Kurir Bétsből 1791. IV. 15.
- Weszprémi 1792 - **Weszprémi István:** Ötödik és utolsó elmélkedés, Magyar Ország' Koronájáról. Magyar Kurir Bétsből 1792. III. 13.
- „Y.” 826 - „Y” (Fejér György): A' Magyar Sz. Koronának Bécsből jelentett származása eránt. Észrevételek Tudományos Gyűjtemény II. köt. 5. o. Pesten, 1826.
- Zománc 1985 - Zomönc 1975-1985. A Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótelep jubileumi katalógusa. Kecskemét, 1985.

ZÁHONYI ANDRÁS

Egy felirat – sok értelmezés

A harappai (Indus-völgyi) Proto-Siva pecsétnyomó feliratának eddigi megfejtései¹.

Az Indus-völgyi írások feltételezett nyelvi „kapcsolatai” a nagytekintélyű kutatók szerint a dravidától az indo-árján, a suméron, az egyiptomin, a maláj-polinéziai, a rongorongón át az etruszkig terjednek.

Nézzük meg most a Proto-Siva pecsétnyomó jeleinek eddigi értelmezéseit!

1. „Here is a tribute offered to the god of Kueya.”

Itt egy hűbértörök, melyet Kueya istennek ajánlottak fel. (B. Hrozny, a hettiták kutatója)

2. „The (aquatic) birds have covered the waterways.”

A (vízi) madarak megvédték/beborították a vízi utakat/csatornákat. (S. Sankarananda)

3. Ajala-upāsa /proto-szanszkrit/ = acala-upāśya (szanszkrit)

„The mountain-worshipped one.” = A hegyek által imádott. (B. M. Barua)

4. „Man of the Star (Siva), the lord of...”

Csillagember (Siva), a ... ura. (A finn team)

5. „Satta Kosika” (A Kosika név a Pali tulajdonnevek szótárában található meg.) (B. Chakravorty)

Megj.: A Kosika akár rendben is lehet. A „satta” értelmezéséről azonban nem tudunk meg semmit Chakravorty írásából.

6. Ma-Kha-Na-Sa-Na = Indra árja isten(ség) egyik neve (M. V. N. Krishna Rao)

A jelek hangértékei akrofóniás rövidüléssel jöttek létre. A hangértékek „dekódolását” segítik a pecsétnyomón szereplő állatok rajzai:

ma(hisha) + kha(dga) + na(ra) + sa(dr/i) + na(nṛ)

bivaly + rinocérosz + ember + elefánt + ?².

7. A pecsétnyomó feliratának transliterációja: ha-ha-śi-ma-ma-tra. Balról jobbra olvasva: „trama mahiśa-ha – szanszkritul: tri maha mahisa,

ahol

mahiśa a bölény szanszkrit neve, tra = 3, maga = hatalmas, nagy.

Összeolvasva: ’a bivaly (Siva isten) 3 hatalmas /arca/”. (B. Priyanka)

8. „An-il, the Ruler, He (Who) Gathers the Assembled Clans.”

An-il, az uralkodó, aki összehívja (azaz egy-ségbe rendezi) a felsorakozó törzseket/nem-zetségeket. (W. A. Fairservis szerint a felirat dravida nyelvű).

Tessék választani...

¹ G. Possehl: Indus Age, The Writing System, University of Pennsylvania Press, pp. 162-164.

Megjegyzések a könyvvel kapcsolatban:

1. Hasonlóan eltérő értelmezéseket találunk az ősi (képjelírással) mezopotámiai és az egyiptomi hieroglif írás- emlékek „olvasatainál” is, ha nem olyan bilingvisről (két- nyelvű feliratról) van szó, amelyiknél az egyik nyelvet már ismerjük. Az Indus-völgyi (harappai, mohénjo-daroi) fel- iratok esetében még nem bukkantak ilyen bilingvisre. Így az eddigi „olvasatokhoz” csak egy megjegyzést fűzhetünk: ’varietas delectat’...

2. A könyv könyvtári példányában hosszas keresés után sem sikerült megtalálni a tartalomjegyzéket.

² Az egyébként logikus „megfejtés” gyenge pontja, hogy a *nanṛ* esetében nem szerepel adat a neki megfelelő állatról, no meg az is, hogy a tigris szóalakja kimaradt az értel- mezésből.

A vadász Széchenyi Zsigmond egyik könyvének címe – *Nahar* – alapján feltételezhetjük, hogy a tigris szóra létezhet Indiában egy na-val kezdődő szó is /Hervay T. észrevétele/.

A szanszkrit-angol szótárban utánanévezve 4 na-val kezdődő szót találtam a tigrisre. Az utolsó szótág értelmezéséhez így szóba jöhetnek a következő hangértékek:

narazardula, nakharayudha, nakhayudha, nathasardula

A harappai proto-Siva pecsétnyomó fotója

Érdekességek a pecsétnyomó feliratával kapcsolatban

A felirat (mint általában) jobbról balra olvasható.

Kb. 400 Indus-völgyi jelet azonosítottak eddig.

India árja meghódításának két hulláma Kr. e. 1900-1700 között történt.

A pecsétnyomó nyelve valószínűleg (proto-)dravida, s készítésének kora megelőzi az árja hódítást. (Egyes vélemények szerint az előkerült pecsétnyomók akár 8-9000 évesek is lehetnek.) Ha a tudósok elfogadnák, hogy (kifejlett) írásról van szó, akkor az írásbeliség bölcsője áttevődne Egyiptomból és Mezopotámiából az Indus-völgyébe.

„Igen valószínűtlennek tűnik, hogy az Indus-völgyi írást valaha meg lehet majd fejteni mindenestül, hacsak időközben nem kerül a kezünkbe az eddigetől radikálisan eltérő forrásanyag.” (A. Parpola finn kutató véleménye 1994-ből.)

Parpola véleményéből kimaradt, hogy a „valószínűtlenség” a ma Európában elfogadott módszerekre érvényes. Más szakterületek (matematika, csillagászat, újabb nyelvek s jelkészletek) bevonása a kutatásba nagyon is segíthet a

továblblépésben. Kétnyelvű felirat előkerülése oldhatná meg a problémát.

A csillagászati megközelítés véleményem szerint meglepő eredményekre vezethet:

1. A pecsétnyomón szereplő állatok a ☾ Rák állatövi jegyére és környezetére utalnak.

Bivaly (a Rák jegyének egyik jelzőállata, Siva isten jelképe),

Orrszarvú (az Egyszarvú a Rák közelében található csillagkép),

Párduc (a Rák és az Oroszlán jegyéhez tartozó csillagkép),

Elefánt (mint jelzőállat ugyan a Bika jegyéhez tartozik, azonban az elefánt nőtényét is tehennek hívjuk, s így az elefánttehén már a Rákhoz sorolható be. Az elefántcsordát egyébként az 50 év körüli „nőtény matuzsálem” vezeti).

2. A pecsétnyomó felső sorának 6 jele /jobbról balra haladva/ az

Ikrek--Egyszarvú--Bika--Kos--Hal(ak)--Vízöntő
 ♊ ♈ ♉ ♋ ♊

(az égen is egymást követő) csillagképek formájára emlékeztet.

Így megállapíthatjuk, hogy Siva istenről és valószínűleg csillagászati tartalmú üzenetről van szó a pecsétnyomón. Mindezt további Indus-völgyi feliratok csillagászati elemzései erősíthetik majd meg.